

**Charakter wyroków sądów konstytucyjnych (sądów najwyższych)
wybranych państw z punktu widzenia ich ostateczności**

Warszawa, maj 2016 r.

Spis treści

Uwagi wstępne	3
1. Austria	4
2. Niemcy	7
3. Włochy	17
4. Hiszpania	18
5. Francja	23
6. Czechy	28
7. Stany Zjednoczone	32
8. Kanada.....	36
Wnioski	39

Uwagi wstępne

Niniejsza notatka obejmuje analizę porządków prawnych wybranych państw (Austrii, Niemiec, Włoch, Hiszpanii, Francji, Czech, Stanów Zjednoczonych oraz Kanady) z punktu widzenia następujących zagadnień:

1. Charakter wyroków sądów konstytucyjnych (w razie braku sądów konstytucyjnych – sądów najwyższych) z perspektywy ich ostateczności.
2. Procedura weryfikacji lub kontroli wyroków sądów konstytucyjnych (w razie braku sądów konstytucyjnych – sądów najwyższych) przez inne organy.
3. Okoliczności, które powodują brak uznania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków sądów konstytucyjnych (w razie braku sądów konstytucyjnych – sądów najwyższych) przez inne organy państwowe.
4. Uzależnienie skuteczności wyroków sądów konstytucyjnych (w razie braku sądów konstytucyjnych – sądów najwyższych) od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy.

Notatka opiera się na materiałach, które w wyznaczonym terminie udało się uzyskać przez BTK.

1. Austria

1. Charakter rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

Konstytucja Austrii reguluje funkcjonowanie Trybunału Konstytucyjnego (dalej: TK) w osobnym rozdziale D, obejmującym artykuły 137–148. Większość tych przepisów (do art. 145) zawiera obszerne wskazanie poszczególnych kompetencji TK. W dalszych przepisach ujęte zostały zasady wykonywania orzeczeń TK (art. 146), skład sądu i zasady powoływania członków i zastępców członków (art. 147) oraz odesłanie w kwestii „szczegółowych postanowień dotyczących organizacji i postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym” do ustawy federalnej oraz uchwalonego na jej podstawie przez TK regulaminu (art. 148).

Konstytucja nie zawiera postanowień dotyczących charakteru orzeczeń TK. Kwestie te zostały uregulowane w ustawie o Trybunale Konstytucyjnym z 1953 roku (dalej UTK)¹. W myśl § 19 ust. 2 orzeczenia są „ogłaszane i wydawane” w imieniu Republiki. Powinny zostać wydane, w miarę możliwości, natychmiast po zakończeniu rozprawy, wraz z ustnym uzasadnieniem. Skuteczność ogłoszenia nie jest uzależniona od obecności przy nim uczestników postępowania (§ 26 ust. 1 UTK). Jeżeli ogłoszenie bezpośrednio po rozprawie nie jest możliwe, należy dokonać ogłoszenia ustnego w innym terminie (o którym należy publicznie zawiadomić natychmiast po zakończeniu rozprawy) albo też dokonać ogłoszenia w formie pisemnej, poprzez dostarczenie pisemnego egzemplarza orzeczenia. Decyzję co do wyboru sposobu ogłoszenia podejmuje TK według swojego uznania (§ 26 ust. 2 UTK).

Problematyka skuteczności orzeczeń (*Erkenntnis*) Trybunału nie ma wyraźnej regulacji w austriackiej UTK. W przepisach dotyczących poszczególnych typów postępowań występują natomiast regulacje, wskazujące moment ogłoszenia/dostarczenia orzeczenia TK jako punkt graniczny, warunkujący dopuszczalność podejmowania ostatecznych działań w danej sprawie. W takich sytuacjach, do momentu ogłoszenia/dostarczenia orzeczenia, dopuszczalne jest jedynie podejmowanie działań oraz wydawanie zarządzeń i decyzji, które pozostają bez wpływu na kwestie rozpatrywane przez TK, a w odniesieniu do działań niecierpiących zwłoki, jedynie takie, których skutki dałyby się odwrócić po wydaniu orzeczenia przez TK².

¹ Gesamte Rechtsvorschrift für Verfassungsgerichtshofgesetz 1953 (wersja z dnia 20 maja 2016 r.), BGBl. Nr. 85/1953 (WV).

² § 56e ust. 5 UTK w zw. z § 56e ust. 1 UTK i art. 138b ust. 1 pkt. 3 Konstytucji; § 56f ust. 2 UTK w zw. z § 56f ust. 1; § 56g ust. 5 UTK w zw. z § 56g ust. 1 UTK i art. 138b ust. 1 pkt. 5 Konstytucji; § 56h ust. 2 UTK w zw. z § 56h ust. 1; § 57 ust. 3 UTK w zw. z § 57 ust. 1; § 57a ust. 6 UTK w zw. z § 57a ust. 1 UTK i art. 139 ust. 1 pkt. 4

Ponowne podjęcie zakończonego postępowania nie jest dopuszczalne w odniesieniu do orzeczeń wydanych w trybie kontroli norm³. Możliwość taką dopuszczają jedynie przepisy odnoszące się do następujących kompetencji TK:

- orzekania o roszczeniach prawnomajątkowych wobec Federacji, krajów, okręgów, gmin i związków gmin, które nie podlegają rozstrzygnięciu w powszechnej drodze sądowej ani też decyzją organu administracji (art. 137 Konstytucji),
- orzekania w związku z podejrzeniem popełnienia czynów podlegających odpowiedzialności karnosądowej, związanych ze sprawowanym przez oskarżonego urzędem (art. 143 w zw. z art. 142 Konstytucji),
- orzekania o skargach na decyzje organów administracji (art. 144 Konstytucji).

O dopuszczalności wznowienia postępowania w powyższych sytuacjach rozstrzyga Trybunał na posiedzeniu niejawnym (§ 34 UTK).

W informacji przekazanej przez austriacki Trybunał Konstytucyjny wskazany został również pogląd wyrażony w doktrynie prawnej, poddający w wątpliwość, czy jako orzeczenia najwyższych sądów mogą być traktowane (m.in. TK), akty charakteryzujące się „ekstremalną bezprawnością”, np. gdyby zostały wydane samodzielnie przez prezydenta sądu⁴.

2. Procedura weryfikacji lub kontroli orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Według informacji przekazanej przez austriacki Trybunał Konstytucyjny jego orzeczenia są ostateczne i nie przysługuje od nich odwołanie. Żaden organ, włączając w to sam Trybunał, nie ma kompetencji do wznowienia postępowania⁵.

Odnotowania wymaga incydent z 2001 roku, do którego doszło w związku z wydaniem przez TK orzeczenia dotyczącego praw mniejszości językowych. Niezadowoleni z kierunku rozstrzygnięcia przedstawiciele rządzącej partii politycznej wydawali liczne oświadczenia, twierdząc m.in., że wyrok ten był „absolutnie nieważny”, a przez to należy go traktować jako nieistniejący⁶. Trybunał Konstytucyjny zachował powściągliwość w stosunku do tych ataków. Wydane zostały dwa oświadczenia prasowe, przedrukowane następnie w informacji rocznej za ten rok, w których nadużywanie przez polityków pojęcia „absolutna nieważność”, przez odnoszenie go do niekorzystnych dla władzy orzeczeń TK, określone

Konstytucji; § 62 ust. 3 UTK w zw. z § 62 ust. 1 UTK i art. 140 ust. 1 pkt. 1c Konstytucji; § 62a ust. 6 UTK w zw. z § 62a ust. 1 UTK i art. 140 ust. 1 pkt. 1d Konstytucji).

³ Odpowiedź TK Austrii z 27 kwietnia 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 1.

⁴ Odpowiedź TK Austrii z 27 kwietnia 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2; H. Mayer, *Das Fehlerkenntnis eines Höchstgerichts - ein 'Nichtakt'?* [w:] C. Jabloner, et.al. (red.), *Księga pamiątkowa poświęcona prof. Robertowi Walterowi*, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wiedeń 2013, s. 473 (484).

⁵ Odpowiedź TK Austrii z 27 kwietnia 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 1.

⁶ Określenie to nawiązywało do filozoficznoprawnej koncepcji absolutnej nieważności bezprawnych norm.

zostało jako: „policzek dla rządów prawa” oraz dobry przyczynek do tworzenia „teorii dla zamachu państwowego”⁷.

3. Okoliczności, które powodują brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Trybunału Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Według informacji przekazanej przez austriacki Trybunał Konstytucyjny jego orzeczenia są ostateczne i nie przysługuje od nich odwołanie. Nie wynika z niej by istniały okoliczności pozwalające innym organom państwowym na nieuznawanie skuteczności i mocy wiążącej takich orzeczeń⁸.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków Trybunału Konstytucyjnego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Obowiązek publikacji orzeczenia TK przez Kanclerza Federalnego lub innego właściwego naczelnika kraju wynika bezpośrednio z art. 140 ust. 5 Konstytucji Austrii. Dotyczy on jednak jedynie orzeczeń, w wyniku których ustawa zostaje uchylona jako niekonstytucyjna („*Erkenntnis (...) mit dem ein Gesetz als verfassungswidrig aufgehoben wird*”). Podkreślenia wymaga przy tym dobór terminów użytych w tym przepisie⁹. W pierwszym zdaniu, wyrażającym obowiązek publikacyjny, odnosi się on do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Wskazany w zdaniu trzecim skutek takiej publikacji (wejście w życie) odnosi się jednak już nie do orzeczenia, lecz do jego rezultatu w postaci uchylenia ustawy („*(...) aufhebung tritt mit Ablauf der Kundmachung in Kraft*”).

Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym reguluje ponadto tylko jedną dodatkową sytuację, w której Kanclerz Federalny jest zobowiązany do ogłaszania rozstrzygnięć TK w Federalnym Dzienniku Urzędowym (*Bundesgesetzblatt*). Obowiązek ten dotyczy rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego tego, czy akt ustawodawczy lub wykonawczy należy do właściwości Federacji czy krajów (§ 56 ust. 4 UTK w zw. § 53 UTK i art. 138 ust. 2 Konstytucji). Z faktem publikacji nie został jednak wprost powiązany żaden skutek w odniesieniu do ważności orzeczenia.

⁷ Informacja roczna Trybunału Konstytucyjnego Austrii za rok 2001, s. 3 i 13, dostępna na stronie: <https://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/attachments/9/9/7/CH0011/CMS1106834594311/taetigkeit2001.pdf> (dostęp: 17 maja 2016 r.).

⁸ Odpowiedź TK Austrii z 27 kwietnia 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 1.

⁹ Art. 140 ust. 5 Konstytucji ma następujące brzmienie::

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego uchylające ustawę sprzeczną z Konstytucją rodzi obowiązek Kanclerza Federalnego albo właściwego naczelnika kraju do niezwłocznego ogłoszenia tego faktu. Przepis ten stosuje się odpowiednio do rozstrzygnięć, o których mowa w ust. 4. Uchylenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, chyba że Trybunał Konstytucyjny określi inny termin utraty mocy obowiązującej. Termin ten nie może przekraczać 18 miesięcy.

Tekst Konstytucji Austrii w tym i kolejnych przypisach za: Federalna Konstytucja Republiki Austrii, tł. P. Czarny i B. Naleziński, [w:] W. Stańkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.

Zadanie wykonywania orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego powierzone zostało sądom powszechnym oraz, w szczególności Prezydentowi Federalnemu, m.in. w odniesieniu do orzeczeń wydanych w trybie kontroli norm. Trybunał Konstytucyjny przedstawia Prezydentowi Federalnemu wnioski o wykonanie orzeczenia. Dla celów realizacji tego zadania Prezydent może posługiwać się wszystkimi organami Federacji lub krajów, włącznie z siłami zbrojnymi¹⁰. W razie niewywiązania się z ww. obowiązku publikacji orzeczenia TK przez Kanclerza Federalnego Trybunał może więc zwrócić się do Prezydenta z wnioskiem o jego wykonanie przez doprowadzenie do realizacji obowiązku publikacyjnego¹¹.

2. Niemcy

1. Charakter rozstrzygnięć Federalnego Sądu Konstytucyjnego punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

Niemiecka Ustawa Zasadnicza (Grundgesetz, dalej: GG) wymienia Federalny Sąd Konstytucyjny (dalej: FSK) jako jeden z organów sprawujących władzę sądowniczą (art. 92 GG), określa jego kompetencje (m.in. art. 93 GG) oraz bardzo ogólnie skład i tryb wyboru (art. 94 ust. 1 GG¹²). We wszystkich szczegółowych kwestiach, włączając w to liczbę sędziów, organizację i procedury, a także skutki orzeczeń, Konstytucja odsyła do ustawy federalnej (art. 94 ust. 2 GG¹³). Podstawowym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie Federalnego Sądu Konstytucyjnego jest więc Ustawa o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym z 12 marca 1951 r. (dalej: BVerfGG)¹⁴. Jedyną konstytucyjną gwarancją dotyczącą funkcjonowania FSK jest regulacja art. 115g odnosząca się do tzw. stanów obrony,

¹⁰ Art. 146 Konstytucji:

(1) Wykonanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w przedmiocie roszczeń, o których w art. 126a, art. 127c ust. 1 i art. 137, przeprowadzają sądy powszechne.

(2) Wykonanie pozostałych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego należy do Prezydenta Federalnego. Jest ono przeprowadzane w myśl jego wytycznych, przez wedle jego uznania wskazane organy Federacji lub krajów, włącznie z siłami zbrojnymi. Trybunał Konstytucyjny przedstawia Prezydentowi Federalnemu wniosek o wykonanie orzeczenia. Wspomniane wytyczne Prezydenta Federalnego, jeśli idzie o ich wykonanie, nie wymagają kontrasygnaty, o której mowa w art. 67.

¹¹ Odpowiedź TK Austrii z 27 kwietnia 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2.

¹² Art. 94 ust. 1 GG ma następujące brzmienie:

(1) W skład Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wchodzi sędziowie federalni i inni członkowie. Członkowie Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wybierani są po połowie przez Bundestag i Bundesrat. Nie mogą oni być członkami Bundestagu, Bundesratu, Rządu Federalnego ani odpowiednich organów kraju związkowego. Tekst Ustawy Zasadniczej Niemiec w tym i kolejnych przepisach za: Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, tł. B. Banaszak i A. Malicka, [w:] W. Staśkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.

¹³ Art. 94 ust. 1 GG ma następujące brzmienie:

(2) Ustawa federalna określa ustrój Federalnego Trybunału Konstytucyjnego i postępowanie przed nim oraz przypadki, w których jego orzeczenia mają moc ustawy. Może także przewidywać dla skargi konstytucyjnej przesłankę uprzedniego wyczerpania drogi prawnej i szczególne postępowanie w sprawie przyjmowania skarg.

¹⁴ Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz), t.j. z 11.8.1993, BGBl I, s. 1473, ze zm.

ogłaszanych m.in. w razie zagrożenia konfliktem zbrojnym. Przewiduje ona m.in. zakaz ograniczania pozycji ustrojowej oraz zakresu zadań FSK w czasie trwania takiego stanu oraz nakaz uzyskania aprobaty FSK dla planowanych zmian BVerfGG¹⁵.

Federalny Sąd Konstytucyjny wydaje dwa typy rozstrzygnięć: wyrok (*Urteil*), wydawany na publicznych rozprawach, oraz uchwałę (*Beschluss*), wydawaną bez takiej rozprawy¹⁶. Uchwały wydawane są zarówno w sprawach rozstrzyganych co do meritum, jak i przy rozstrzygnięciach kwestii proceduralnych, m.in. przy wstępnej kontroli¹⁷. Wyroki FSK uzyskują cechę ostateczności z chwilą publicznego ogłoszenia na rozprawie (*öffentliche Verkündung*)¹⁸. Uchwały FSK otrzymują datę z dnia, w którym zostały „ostatecznie uchwalone”. W praktyce są traktowane jako ostateczne z chwilą sporządzenia finalnej wersji uchwały dla celów doręczenia¹⁹. Do momentu ziszczenia się jednego z tych dwóch zdarzeń (ogłoszenia lub ostatecznego uchwalenia) każdy sędzia może wnosić o ponowne przystąpienie do prac nad projektem wyroku lub uchwały, nawet jeżeli postępowanie zostało już zakończone. Jest to możliwe nawet po złożeniu pod orzeczeniem wszystkich podpisów²⁰.

W myśl § 31 ust. 1 Ustawy o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym rozstrzygnięcia FSK wiążą organy konstytucyjne Związku i krajów związkowych oraz wszystkie sądy i urzędy. Efekt wywołany przez zastosowanie tego przepisu określany nazywany jest **skutkiem wiążącym** (*Bindungswirkung*). Pomimo uregulowania w akcie rangi ustawowej, wyrażoną w tym przepisie zasadę wiązania podmiotów prawa publicznego orzeczeniami wydawanymi przez FSK traktuje się jako element materialnego prawa konstytucyjnego²¹. Skutek wiążący orzeczeń odnosi się zarówno do rozstrzygnięć uchylających przepis, jak i do stwierdzających

¹⁵ Art. 115g GG ma następujące brzmienie:

Pozycja konstytucyjna i realizacja konstytucyjnych zadań przez Federalny Trybunał Konstytucyjny i jego sędziów nie mogą być ograniczane. Ustawa Komisji Wspólnej może zmienić ustawę o Federalnym Trybunale Konstytucyjnym tylko o tyle, na ile zdaniem Federalnego Trybunału Konstytucyjnego jest to niezbędne dla utrzymania zdolności Trybunału do działania. Do czasu wydania takiej ustawy federalnej, Federalny Trybunał Konstytucyjny może przedsięwziąć środki niezbędne dla utrzymania jego zdolności do funkcjonowania. Uchwały, o których mowa w zdaniach 2 i 3, Federalny Trybunał Konstytucyjny podejmuje większością głosów obecnych sędziów.

¹⁶ Mimo że w Ustawie o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym jako regułę ustanowiono rozstrzygnięciem wyrokami na rozprawie (zob. § 25 ust. 1 VerfGG), w praktyce orzecznictwej dominują uchwały, wydawane bez rozprawy.

W 2015 r. odbyło się jedynie 7 publicznych rozpraw oraz 5 publicznych ogłoszeń wyroków zob. Statystyki za rok 2015, s. 16; dokument dostępny na stronie:

http://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Verfahren/Jahresstatistiken/2015/statistik_2015_node.html

(dostęp: 17 maja 2016 r.).

¹⁷ § 25 VerfGG.

¹⁸ § 30 ust. 1 zd. 3 VerfGG

¹⁹ § 29 ust. 2 Regulaminu FSK

²⁰ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 537, nb. 22 (Uwagi do § 31 VerfGG).

²¹ S. Detterbeck, *Streitgegenstand und Entscheidungswirkungen im öffentlichen Recht: Grundlagen des Verfahrens vor den allgemeinen Verwaltungsgerichten und vor dem Bundesverfassungsgericht*. Mohr Siebeck, 1995, s. 351.

jego hierarchiczną zgodność. Nawet ustawodawca nie może odmówić zastosowania przepisu, który został przez FSK uznany za konstytucyjny²².

Na szeroko rozumianą ostateczność, od której uzależniony jest **skutek wiążący** (*Bindungswirkung*) orzeczeń Federalnego Sądu Konstytucyjnego, w rozumieniu § 31 ust. 1 BVerfGG, składa się szereg szczególnych instytucji prawnych. Od strony formalnej są to **nieodwracalność** (*Unwiderruflichkeit*, dosł. „nieodwoływalność”), **skuteczność** (*Wirksamwerden*) oraz **formalna moc prawna** (äusere- lub *formelle Rechtskraft*)²³. Orzeczenia wydawane w trybie abstrakcyjnej kontroli norm wywierają ponadto dodatkowy skutek w postaci **powszechnego obowiązania** (*Allgemeinverbindlichkeit*), wynikający z faktu, że mają one **moc ustawy** (*Gesetzeskraft*). Odmienną specyfiką oraz skutkami charakteryzuje się tzw. **materialna moc prawna** (*innere- lub materielle Rechtskraft*)²⁴.

Wynikający z § 31 ust. 1 skutek wiążący orzeczeń FSK dotyczy zarówno sentencji orzeczenia, jak i tzw. decydujących fragmentów uzasadnienia (*tragende Entscheidungsgründe*)²⁵. W uchwale z 10 lipca 1975 r. FSK stwierdził: „§ 31 powoduje związanie wszystkich sądów orzeczeniami Federalnego Sądu Konstytucyjnego w takim samym zakresie jak ustawami. W zakresie, w jakim Federalny Sąd Konstytucyjny uznał przepis ustawowy za nieistniejący bądź też za obowiązujący, rozstrzygnięcie to ma moc ustawy na podstawie § 31 ust. 2 BVerfGG. Również jednak w pozostałych przypadkach wyroki Federalnego Sądu Konstytucyjnego wywołują skutek wiążący wykraczający poza sprawę, która legła u podstaw rozstrzygnięcia, w taki sposób, że zasady wykładni konstytucji

²² D. Heckmann, *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen. Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*. Mohr Siebeck, Tübingen 1997, s. 88.

²³ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 537, nb. 22 (Uwagi do § 31 VerfGG).

²⁴ Problematyka ta wykracza poza zakres niniejszego opracowania, w związku z tym zostanie tutaj jedynie zasygnalizowana. Materialna moc prawna orzeczeń FSK oznacza, że orzeczenia te są obowiązujące w takim zakresie, iż wykluczają możliwość ponownego rozstrzygnięcia przez FSK o takim samym zakresie zaskarżenia, który wcześniej był już przedmiotem rozstrzygnięcia, o ile nie nastąpiła zmiana stanu prawnego i faktycznego (B. Pieroth, B. Schlink, T. Kingreen, R. Poscher, *Grundrechte. Staatsrecht II*. C.F. Müller, Heidelberg 2014, s. 319, nb. 1266.). Materialna moc prawna co do zasady nie ma ograniczeń czasowych, jednakże podkreśla się, że kończy się ona z chwilą odstąpienia przez sąd konstytucyjny od wcześniejszego poglądu wyrażonego w innym orzeczeniu (²⁴ J. Aulehner, *Grundrechte und Gesetzgebung*. Mohr Siebeck, 2011, s. 249; Ipsen J., *Rechtsfragen des NPD-Verbots*. NJW 2002, s. 868).

Sam Federalny Sąd Konstytucyjny nie jest związany poglądami wyrażonymi w swoich wcześniejszych orzeczeniach. Może więc od nich odstępować, chociaż w praktyce czyni to niezwykle rzadko (J. Aulehner, *Grundrechte und Gesetzgebung*. Mohr Siebeck, 2011, s. 250.). W wyroku z 4 maja 2011 r. FSK podkreślił: „moc prawna rozstrzygnięcia o zgodności, wyrażonego w sentencji rozstrzygnięcia, zasadniczo stanowi przeszkodę procesową wykluczającą dokonanie ponownej kontroli normy (...). Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem FSK, ta przeszkoda procesowa, w postaci mocy ustawy [Gesetzeskraft] oraz mocy prawnej [Rechtskraft], odpada jednak w sytuacji gdy w przyszłości wystąpią istotne z punktu widzenia prawa zmiany stanu faktycznego oraz prawnego”. Za równoznaczne z taką istotną zmianą FSK uznał w tym orzeczeniu wydanie rozstrzygnięć przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (FSK, 4.5.2011, 2 BvR 2365/09. BVerfGE 128, 326, NJW 2011, s. 1931).

²⁵ Odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2; K.O. Knops, *Erste Stimme im Konzert: Bundesverfassungsgericht und die Bindungskraft seiner Entscheidungen*, s. 44. Dostępny na stronie: www.bankrecht.org/wp-content/uploads/KritV-1997-38.pdf (dostęp: 17 maja 2016 r.); O. W. Lembcke, *Hüter der Verfassung. E ine institutionentheoretische Studie zur Autorität des Bundesverfassungsgerichts*, Mohr Siebeck, Tübingen, s. 126.

wynikające z sentencji oraz decydujących fragmentów uzasadnienia muszą być respektowane przez sądy we wszystkich przyszłych sprawach”²⁶.

Nieodwracalność (*Unwiederrufflichkeit*) następuje z chwilą osiągnięcia przez orzeczenie stanu ostateczności. Od tego momentu Federalny Sąd Konstytucyjny nie może już zmienić swojego stanowiska²⁷. Zasada wykluczająca możliwość uchylania orzeczeń przez sądy, które je wydały, ma charakter ogólny i odnosi się do wszystkich sądów, w tym FSK. Uzasadnia się ją m.in. względami dbałości o bezpieczeństwo prawne²⁸.

W odniesieniu do FSK nieodwracalność w tym rozumieniu nie obejmuje jednak uchwał, wydawanych przez tzw. izby (*Kammer*) w sprawie odmowy przyjęcia do rozpoznania skargi konstytucyjnej, na podstawie § 93b zd. 1 BVerfGG²⁹. Takie trzyosobowe izby, tworzone w poszczególnych senatach, dokonują m.in. wstępnej kontroli skarg konstytucyjnych. Senat może więc ponownie rozpatrzyć uchwałę izby o nieprzyjęciu skargi konstytucyjnej do rozpoznania. Ogólny wyjątek w tym zakresie stanowi ponadto dopuszczalność sprostowania „oczywistych nieprawidłowości”³⁰. Uchwałom izb w sprawie odmowy przyjęcia do rozpoznania skargi konstytucyjnej nie przyznaje się ponadto skutku wiążącego w rozumieniu § 31 ust. 1 BVerfGG³¹.

W orzecznictwie FSK pojawia się ponadto pogląd o możliwości zmiany prawomocnie wydanego orzeczenia w razie wystąpienia tzw. rażącej niesprawiedliwości proceduralnej (*grobes prozessuales Unrecht*³²), np. w razie gdy FSK dopuści się w sposób rażący naruszenia prawa do sądu osoby występującej ze skargą konstytucyjną³³. Zmiana taka może nastąpić w drodze tzw. remonstracji (*Gegenvorstellung*), czyli czynności własnej sądu (tutaj FSK) polegającej na zmianie wydanego przez siebie orzeczenia. Jako przykład sytuacji, w której dopuszczalne jest takie działanie, wskazuje się nierozpatrzenie przez FSK dokumentu, który wpłynął do sądu, ale omyłkowo nie został dołączony do akt sprawy³⁴.

²⁶ FSK, 10.07.1975, 2 BvR 1018/74, BVerfGE 40, 88, nb. 13, dostępny na stronie: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv040088.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

²⁷ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 537, nb. 22 (Uwagi do § 31 VerfGG).

²⁸ R. Wenig, *Die gesetzeskräftige Feststellung einer allgemeinen Regel des Völkerrechts durch das Bundesverfassungsgericht*. Duncker & Humblot, 1971, s. 87.

²⁹ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 537–538, nb. 22 (Uwagi do § 31 VerfGG).

³⁰ W tym zakresie stosuje się odpowiednio § 319 niemieckiego Kodeksu postępowania cywilnego (ZPO) oraz § 118 Kodeksu postępowania w sprawach administracyjnych (VwGO). Odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2–3.

³¹ S. Tanneberger, *Die Sicherheitsverfassung. Eine systematische Darstellung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Zugleich ein Beitrag zu einer induktiven Methodenlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen 2014, s. 27.

³² Ipsen J., *Rechtsfragen des NPD-Verbots*. NJW 2002, s. 868.

³³ Maunz T., G. Dürig, *Grundgesetz. Kommentar*. Tom IV, art. 91a-146. C.H. Beck, Monachium 1991, Uwagi do art. 103 GG, s. 21a, nb. 52.

³⁴ FSK, 25.03.1986, 1 BvL 5/80, BVerfGE 72,84, NJW 1987, 486.

Skuteczność (*Wirksamwerden*) następuje, w odniesieniu wyroków FSK, z chwilą publicznego ogłoszenia na rozprawie (*öffentliche Verkündung*)³⁵. Uchwały natomiast uzyskują tę cechę z chwilą dostarczenia odpisu uczestnikom postępowania (*Zustellung*)³⁶. Przyjmuje się, że chodzi tutaj o pierwszą skutecznie dokonaną czynność dostarczenia³⁷. Od tego momentu rozpoczyna się oddziaływanie skutku wiążącego orzeczenia³⁸.

Formalna (zewnątrzna) moc prawna (*äusere- lub formelle Rechtskraft*) następuje łącznie z uzyskaniem przez orzeczenie FSK skuteczności. Oznacza ona, że orzeczenie FSK nie może zostać już podważone w tym samym postępowaniu³⁹.

Jedynym zapisanym wyjątkiem, wynikającym wprost z treści ustawy o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym, pozwalającym na ponowne podjęcie postępowania w sprawie ostatecznie rozstrzygniętej, jest regulacja dotycząca orzeczeń w sprawach dyscyplinarnych przeciwko sędziom federalnym i krajowym⁴⁰. Na mocy § 61 ust. 1 BVerfGG w sprawach tych dopuszczalne jest ponowne podjęcie postępowania (*Wiederaufnahme des Verfahrens*), pod warunkiem że dokonywane jest na korzyść skazanego sędziego oraz na jego wniosek⁴¹, w razie gdy spełnione zostaną ogólne warunki dotyczące wznawiania postępowania uregulowane w § 359 i § 364 Kodeksu postępowania karnego. Ponowne podjęcie postępowania nie wstrzymuje skutku wiążącego ani mocy prawnej rozstrzygnięcia FSK.

Podważenie orzeczenia FSK nie jest również możliwe w drodze ponownego zainicjowania postępowania przed Federalnym Sądem Konstytucyjnym. W szczególności kompetencji takiej, w odniesieniu do rozstrzygnięć wydawanych w senatach, nie posiada pełny skład Federalnego Sądu Konstytucyjnego⁴². W uchwale z 29 listopada 1951 roku FSK, odnosząc się do wniosku skarżącego o przedstawienie sprawy do rozstrzygnięcia pełnemu składowi Federalnego Sądu Konstytucyjnego, pierwszy senat stwierdził, że fakt niedopuszczalności skargi konstytucyjnej wykluczał możliwość podjęcia takiej decyzji. Podkreślił zarazem, że: „pełny skład FSK nie stanowi dla wnioskodawcy kolejnej instancji w stosunku do rozstrzygnięć senatów”⁴³.

Nie jest również dopuszczalne złożenie skargi konstytucyjnej w sprawie rozstrzygniętej uprzednio orzeczeniem FSK. W cytowanej wyżej uchwale z 29 listopada 1951 r. pierwszy senat FSK oddalił skargę konstytucyjną złożoną w związku z orzeczeniem

³⁵ § 30 ust. 1 zd. 3 VerfGG

³⁶ § 30 ust. 1 zd. 3 VerfGG

³⁷ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 538, nb. 23 (Uwagi do § 31 VerfGG).

³⁸ Zob. np. FSK, 7.04.2010, 1 BvR 612/10, w kontekście granicy dopuszczalności wstecznego uchylecia aktów administracyjnych, wydanych na podstawie przepisów uznanych przez FSK za nieistniejące lub niekonstytucyjne, pomimo stwierdzenia ich nieważności od momentu wydania.

³⁹ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 538, nb. 24 (Uwagi do § 31 VerfGG); Ipsen J., *Rechtsfragen des NPD-Verbots*. NJW 2002, s. 868.

⁴⁰ Na mocy art. 98 ust. 2 i 5 GG sprawy te rozpatruje Federalny Sąd Konstytucyjny.

⁴¹ Po jego śmierci możliwe jest złożenie takiego wniosku przez małżonka, partnera życiowego lub potomka.

⁴² D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 538, nb. 24 (Uwagi do § 31 VerfGG); FSK, 29.11.1951, 1 BvR 257/51, BVerfGE 1, 89.

⁴³ FSK, 29.11.1951, 1 BvR 257/51, BVerfGE 1, 89. Tak samo: FSK, 28.05.1957, 1 BvR 199/57, BVerfGE 7, 17.

wydanym przez drugi senat. Uzasadniając swoje rozstrzygnięcie, FSK podkreślił, że w wyroku drugiego senatu konstytucyjność kwestionowanej regulacji została: „ostatecznie stwierdzona, zaś skarga konstytucyjna przeciwko wyrokowi Federalnego Sądu Konstytucyjnego nie jest zgodna z istotą takiego wyroku”. FSK zauważył ponadto, że: „§ 31 ust. 1 BVerfGG jednoznacznie przesądza, iż konstytucyjne organy państwa, kraje związkowe oraz wszystkie sądy i urzędy są związane rozstrzygnięciami każdego z dwóch senatów Federalnego Sądu Konstytucyjnego. Tym samym wykluczone jest, by ten sam stan faktyczny [niem. *Sachverhalt*, przyp. aut.] podlegał jeszcze raz następczej kontroli w postępowaniu sądowym lub urzędowym, włączając w to postępowanie przed tym samym lub innym senatem samego Federalnego Sądu Konstytucyjnego”⁴⁴.

W wyroku z 28 maja 1957 r. pierwszy senat FSK rozpatrywał skargę konstytucyjną w sprawie orzeczenia drugiego senatu FSK, któremu skarżący zarzucali uchybienia proceduralne (brak wysłuchania strony). Również w tym przypadku pierwszy senat uznał skargę za niedopuszczalną, podkreślając, że: „rozstrzygnięcie żadnego senatu Federalnego Sądu Konstytucyjnego nie może podlegać kontroli przez drugi senat, jako że obydwa senaty są względem siebie równorzędne, a każdy senat jest Federalnym Sądem Konstytucyjnym”.

W odniesieniu do postanowień tymczasowych wydawanych przez FSK możliwe jest natomiast złożenie sprzeciwu (*Widerspruch*). Możliwość ta jest jednak wyraźnie wyłączona w odniesieniu do skarżącego składającego skargę konstytucyjną. FSK rozstrzyga o zasadności sprzeciwu w przeciągu dwóch tygodni od jego złożenia na ustnej rozprawie⁴⁵.

Ustawa o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym wskazuje w § 31 ust. 2 zd. 1 sytuacje, w których rozstrzygnięcia FSK zyskują dodatkowy walor w postaci **mocy ustawy (*Gesetzeskraft*)**⁴⁶. Moc taką mają jedynie orzeczenia wydane w trybie abstrakcyjnej kontroli norm, a więc w następujących sprawach:

- różnicy zdań lub wątpliwości co do formalnej i materialnej zgodności prawa federalnego lub prawa krajów związkowych z Ustawą Zasadniczą lub zgodności prawa krajów związkowych z prawem federalnym⁴⁷;
- różnicy zdań, czy ustawa odpowiada przesłankom określonym w art. 72 ust. 2 BVerfGG^{48 49};
- skarg konstytucyjnych, o ile w wyniku ich rozpatrzenia dochodzi do uznania ustawy za zgodną lub niezgodną z Konstytucją, bądź też za nieważną⁵⁰;
- pytań prawnych sądów dotyczących konstytucyjności ustaw⁵¹;

⁴⁴ FSK, 29.11.1951, 1 BvR 257/51, BVerfGE 1, 89.

⁴⁵ § 32 ust. 3 VerfGG; odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 3.

⁴⁶ Upoważnienie do określenia takich sytuacji wynika z art. 94 ust. 2 zd. 1 Konstytucji.

⁴⁷ Art. § 13 ust. 6 VerfGG w zw. z art. 93 ust. 1 nr 2 GG.

⁴⁸ Przepis ten przyznaje prawodawcy federalnemu szczególne kompetencje legislacyjne w zakresie uchwalania regulacji ustanawiających jednakowe warunki życia na terytorium Federacji oraz zachowanie jedności prawa i gospodarki.

⁴⁹ art. § 13 ust. 6a VerfGG w zw. z art. 93 ust. 1 nr 2a GG.

⁵⁰ art. § 13 ust. 8a VerfGG w zw. z art. 93 ust. 1 nr. 4a i 4b GG.

- pytań prawnych sądów dotyczących wątpliwości, czy przepis prawa międzynarodowego jest częścią prawa federalnego oraz czy kreuje bezpośrednio prawa i obowiązki dla jednostki⁵²;
- w przypadku różnicy zdań co do dalszego obowiązywania prawa jako prawa federalnego⁵³.

Celem przyznania ww. orzeczeniom mocy ustawy jest „wzmocnienie ich pozostałych skutków”⁵⁴. Od strony formalnej ww. orzeczenia FSK nie stanowią aktów prawnych rozumianych jako akty wydawane przez organ władzy ustawodawczej, lecz akty, którym – na gruncie upoważnienia zawartego w konstytucji – przyznawana jest moc ustawy. Pomimo zbieżności z ustawą nadal jednak akt taki pozostaje rozstrzygnięciem władzy sądowniczej⁵⁵.

Podstawowym skutkiem wydania orzeczenia odróżniającym posiadanie przez niego mocy ustawy od skutku wiążącego jest rozszerzenie zakresu wiązania takim rozstrzygnięciem FSK – nie tylko na organy konstytucyjne, sądy i urzędy, lecz także bezpośrednio na obywateli, rozumianych jako wszelkie osoby naturalne i prawne, w tym również na partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia gospodarcze, związki prawa prywatnego⁵⁶. Jedyne więc orzeczenia z mocą ustawy są rozstrzygnięciami skutecznymi *erga omnes (Allgemeinverbindlich)*⁵⁷. Moc ustawy dotyczy jedynie sentencji orzeczenia, a więc rozstrzygnięcia co do faktu dalszego obowiązywania lub nieobowiązywania normy prawnej, której dotyczy rozstrzygnięcie. Skuteczność *erga omnes* nie rozciąga się w szczególności na decydujące fragmenty uzasadnienia, jak to ma miejsce w przypadku skutku wiążącego, w rozumieniu § 31 ust. 1 BVerfGG⁵⁸.

Materialnoprawnej mocy prawnej, w rozumieniu § 31 ust. 1 BVerfGG, nie posiadają natomiast uchwały wydawane przez tzw. komisje wstępnej kontroli (*Vorprüfungsausschuss*), rozstrzygające w składach trzyosobowych (§ 93a ust. 3 BVerfGG). W uchwale z 7 marca 1968 r. FSK stwierdził, że są to rozstrzygnięcia doraźne mające za przedmiot jedynie kwestię dopuszczalności skargi konstytucyjnej, przez co nie mogą wiązać senatów rozstrzygających

⁵¹ art. § 13 ust. 11 VerfGG w zw. z art. 101 ust. 1 GG.

⁵² art. § 13 ust. 12 VerfGG w zw. z art. 101 ust. 2 GG.

⁵³ art. § 13 ust. 14 VerfGG w zw. z art. 126 GG.

⁵⁴ T. Maunz, G. Dürig, *Grundgesetz. Kommentar*. Tom IV, art. 91a-146. C.H. Beck, Monachium 1991, Uwagi do art. 94 GG, s. 8, nb. 19.

⁵⁵ Ibidem, s. 9, nb. 20.

⁵⁶ Ibidem,, s. 9, nb. 20.

⁵⁷ S. Tanneberger, *Die Sicherheitsverfassung. Eine systematische Darstellung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Zugleich ein Beitrag zu einer induktiven Methodenlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen 2014, s. 32; T. Maunz, G. Dürig, *Grundgesetz. Kommentar*. Tom IV, art. 91a-146. C.H. Beck, Monachium 1991, Uwagi do art. 94 GG, s. 9, nb. 20; odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2.

⁵⁸ S. Tanneberger, *Die Sicherheitsverfassung. Eine systematische Darstellung der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. Zugleich ein Beitrag zu einer induktiven Methodenlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen 2014, s. 30.

sprawy co do meritum⁵⁹. Fakt ten nie wpływa jednak na stronę formalną skutku wiążącego takiej uchwały⁶⁰.

2. Procedura weryfikacji lub kontroli orzeczeń Federalnego Sądu Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Nie jest możliwe poddanie orzeczenia Federalnego Sądu Konstytucyjnego jakiegokolwiek weryfikacji przez inny organ państwowy. Żadna z regulacji proceduralnych prawa niemieckiego nie przewiduje takiej możliwości. Nigdy też nie było takiej możliwości prawnej ani też nie były podejmowane działania legislacyjne w tym kierunku⁶¹.

Problem ewentualnej „wadliwości” orzeczeń sądu konstytucyjnego bywa dostrzegany w niemieckiej literaturze prawniczej. Podkreślenia wymaga jednak, że prezentowane poglądy dotyczą „wadliwości” merytorycznej rozstrzygnięcia, wiązanej np. dużym podziałem głosów w ramach składu orzekającego⁶². W skrajnych sytuacjach orzeczenie może nawet być wydane nawet pomimo równego rozkładu głosów za i przeciw⁶³.

W analizowanych na potrzeby niniejszego opracowania rozważaniach nie pojawia się teza o nieważności bądź nieistnieniu takiego orzeczenia. Wręcz przeciwnie, zauważa się, że: „niepewności co do prawidłowości rozstrzygnięcia nie zmienia możliwość przyznania rozstrzygnięciom dotyczącym kontroli norm mocy prawnej; fakt ten stwarza jednak bezpieczeństwo prawne za pomocą fikcji [prawidłowości rozstrzygnięcia, przyp. tłum.]”⁶⁴. Inni autorzy podkreślają: „[r]ównież organy orzekające ostatecznie mogą postępować w sposób sprzeczny z prawem zaś w takim przypadku sprzeczność normatywna ma szansę stać się normą prawną. Nie da się tego jednak w żaden sposób zmienić”⁶⁵. Podkreśla się ponadto,

⁵⁹ FSK, 7.03.1968, 2 BvR 354/66, BVerfGE 23, 191.

⁶⁰ Odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 1.

⁶¹ Odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2, 4.

⁶² D. Heckmann, *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen. Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*. Mohr Siebeck, Tübingen 1997, s. 70.

⁶³ Rozstrzygnięcia wydawane przez senaty Federalnego Sądu Konstytucyjnego, w tym te dotyczące m.in. hierarchicznej zgodności norm, są zasadniczo podejmowane zwykłą większością głosów, o ile ustawa nie przewiduje innej większości (np. dla przyjęcia do rozpoznania skargi konstytucyjnej wystarczy, że „za” będzie głosowało 3 sędziów; zob. §93d ust. 3 zd. 2 VerfGG). W razie jednak równego rozkładu głosów Sąd musi orzec o zgodności przedmiotu kontroli z ustawą zasadniczą lub ustawą federalną. Nie jest bowiem dopuszczalne ani wstrzymanie się od wydania orzeczenia, ani też stwierdzenie niezgodności (zob. § 15 ust. 4 VerfGG). Osobna, kwalifikowana większość wynosząca dwie trzecie głosów jest przewidziana w wypadku spraw posiadających charakter „quasi-karny”. Są to następujące przypadki: orzekanie o utracie i zakresie utraty praw podstawowych; stwierdzanie sprzeczności z konstytucją partii politycznych; rozpatrywanie zarzutów przeciwko Prezydentowi Federalnemu oraz rozpatrywanie oskarżeń przeciwko sędziemu (Zob.: § 15 ust. 4 VerfGG; I. Gerlach, *Bundesrepublik Deutschland. Entwicklung, Strukturen und Akteure eines politischen Systems*. Springer-Verlag, Opladen 2002, s. 220.; W. Gast, *Juristische Rhetorik*, C.F. Müller, Heidelberg 2015, s. 466, nb. 1218).

⁶⁴ D. Heckmann, *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen. Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*. Mohr Siebeck, Tübingen 1997, s. 70–71.

⁶⁵ H. Ryffel, *Grundprobleme der Rechts- und Staatsphilosophie. Philosophische Anthropologie des Politischen. Luchterhand*, Berlin 1969, s. 374 [cytat za: D. Heckmann, *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen. Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*. Mohr Siebeck, Tübingen 1997, s. 71].

że „wykroczenie [przez FSK] poza granice jego upoważnienia nie zmienia prawnego charakteru wydawanego przez niego aktu władczego”⁶⁶. Wobec niepodważalności orzeczeń FSK jako jedynie dostępne, pośrednie „instrumenty kontroli” wskazuje się mechanizm wyboru sędziów przez Bundestag i Bundesrat, dzięki czemu Federalny Sąd Konstytucyjny uzyskuje niezbędną legitymację, prawne gwarancje niezawisłości sędziowskiej oraz czasowe ograniczenie kadencji sędziowskich, dzięki czemu możliwa jest ewolucja orzecznictwa FSK. Jeżeli te instrumenty zawiodą, pozostaje jedynie: „krytyczna ocena skutków przez opinię publiczną oraz przez naukę”⁶⁷. Podkreśla się też, że w obliczu braku krajowych mechanizmów kontrolnych orzecznictwa FSK kontrola ta musi być dokonywana przez opinię publiczną, w tym „fachową opinię publiczną” oraz media, czemu służy m.in. obowiązek uzasadniania rozstrzygnięć przez FSK⁶⁸.

3. Okoliczności powodujące nieuznanie skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych orzeczeń Federalnego Sądu Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Niemiecka Ustawa Zasadnicza ani Ustawa o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym nie zawierają regulacji przewidujących możliwość jakiegokolwiek weryfikacji rozstrzygnięć FSK przez inny organ władzy. Wspomnienia wymaga incydent z lat 60. ubiegłego wieku, w ramach którego pojawiła się kwestia odmowy skutku wiążącego wyrokowi FSK. Rząd Konrada Adenauera podjął próbę podważenia skuteczności wyroku FSK z 28 lutego 1961 r., w którym sąd ten stwierdził niekonstytucyjność regulacji zezwalającej na tworzenie przez organy władzy federalnej rozgłośni telewizyjnych o zasięgu ograniczonym do poszczególnych krajów związkowych, ze względu na wyłączną kompetencję krajów związkowych w tym zakresie⁶⁹. Niezadowolony z orzeczenia kanclerz Adenauer ogłosił, że rząd podjął jednomyślną decyzję stwierdzającą nieprawidłowość tego rozstrzygnięcia FSK. Wobec stanowczej postawy ówczesnego Przewodniczącego FSK, Gebharda Müllera, Kanclerz ostatecznie ustąpił i podporządkował się rozstrzygnięciu FSK⁷⁰. Obecnie incydent ten jest postrzegany jako przejaw formowania się wczesnej niemieckiej demokracji⁷¹.

⁶⁶ D. Heckmann, *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen. Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*. Mohr Siebeck, Tübingen 1997, s. 72.

⁶⁷ E. Benda, E. Klein, O. Klein, *Verfassungsprozessrecht. Ein Lehr- und Handbuch*. C.F. Müller, Heidelberg, 2012, s. 9.

⁶⁸ C. Burkiczak, F.-W. Dollinger, F. Schorkopf (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, Heidelberg 2015, nb. 12–14.

⁶⁹ FSK, 28.02.1961, 2 BvG 1, 2/60, BVerfGE 12, 205.

⁷⁰ H. Vorländer, *Deutungsmacht - Die Macht der Verfassungsgerichtsbarkeit* [w:] H. Vorländer (wyd.), *Die Deutungsmacht der Verfassungsgerichtsbarkeit*. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 9.

⁷¹ Odpowiedź FSK Niemiec z 9.05.2016, na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 4.

4. Uzależnienie skuteczności orzeczeń Federalnego Sądu Konstytucyjnego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Uzyskanie przez rozstrzygnięcia Federalnego Sądu Konstytucyjnego skuteczności (*Wirksamwerden*) nie jest uzależnione od oficjalnego ogłoszenia w organie promulgacyjnym. Wyroki FSK uzyskują te cechy z chwilą publicznego ogłoszenia na rozprawie (*öffentliche Verkündung*)⁷². Uchwały natomiast uzyskują je z chwilą dostarczenia odpisu uczestnikom postępowania (*Zustellung*)⁷³.

W odniesieniu do niektórych typów rozstrzygnięć istnieje jednak obowiązek publikacji orzeczenia. W sytuacji, gdy Federalny Sąd Konstytucyjny uzna ustawę za zgodną lub niezgodną z Konstytucją bądź innym prawem federalnym lub za nieważną, Ustawa o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym przewiduje obowiązek publikacji sentencji w Federalnym Dzienniku Urzędowym (*Bundesgesetzblatt*), w którym publikowane są teksty ustaw. Adresatem tego obowiązku jest Federalne Ministerstwo Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów (nie minister)⁷⁴. Powyższy obowiązek publikacji dotyczy również wszystkich rozstrzygnięć wydanych w sprawach pytań prawnych sądów, dotyczących wątpliwości, czy przepis prawa międzynarodowego jest częścią prawa federalnego oraz czy kreuje bezpośrednio prawa i obowiązki dla jednostki⁷⁵, jak też w sprawach różnicy zdań co do dalszego obowiązywania prawa jako prawa federalnego (§ 31 ust. 2 zd. 4 BVerfGG)⁷⁶.

Publikacja w dzienniku urzędowym ma jedynie znaczenie deklarycyjne, zwiększające dostępność orzeczeń oraz pewność obrotu prawnego. Służy też kompletności dziennika urzędowego jako zbioru obowiązującego prawa. W szczególności nie może być traktowana jako odpowiednik ogłoszenia, warunkujący skuteczność orzeczeń⁷⁷.

⁷² § 30 ust. 1 zd. 3 VerfGG.

⁷³ § 30 ust. 1 zd. 3 VerfGG.

⁷⁴ § 31 ust. 2, zd. 3 VerfGG.

⁷⁵ art. § 13 ust. 12 VerfGG w zw. z art. 101 ust. 2 GG.

⁷⁶ art. § 13 ust. 14 VerfGG w zw. z art. 126 GG.

⁷⁷ D.C. Umbach, Th. Clemens (wyd.), *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*. C.F. Müller, 1992, s. 563, nb. 110 (Uwagi do § 31 VerfGG). Odpowiedź FSK Niemiec z 9 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 4.

3. Włochy

1. Charakter wyroków Sądu Konstytucyjnego z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

W odniesieniu do ostatecznego charakteru orzeczeń Sądu Konstytucyjnego art. 137 zd. 3 Konstytucji Włoch stanowi, że od wyroków Sądu Konstytucyjnego nie jest dopuszczalne jakiegokolwiek odwołanie.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Konstytucyjnego przez inne organy

W prawie włoskim nie przewidziano procedur weryfikacji lub kontroli wyroków sądów konstytucyjnych przez inne organy.

Jedynie sam Sąd Konstytucyjny ma możliwość, na podstawie art. 21 Przepisów uzupełniających w sprawie postępowania przed Sądem Konstytucyjnym z dnia 16 marca 1956 r.⁷⁸, poprawiania braków i błędów materialnych w wyrokach i postanowieniach. Dokonuje tego w razie potrzeby z urzędu, w formie postanowienia, które doręcza stronom postępowania i o którym wzmiankę zamieszcza na wyroku lub postanowieniu będącym przedmiotem sprostowania.

3. Okoliczności, które powodują brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Sądu Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Brak informacji.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków Sądu Konstytucyjnego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Zgodnie z art. 136 Konstytucji Włoch jeśli Sąd stwierdza niezgodność z Konstytucją przepisu ustawy albo aktu z mocą ustawy, tracą one moc następnego dnia po ogłoszeniu wyroku. Wyrok Sądu jest publikowany, a informacja o nim jest komunikowana izbom parlamentu oraz zainteresowanym radom regionalnym, ażeby – jeśli uznają to za konieczne – przedsięwzięły stosowne działania w zgodzie z Konstytucją⁷⁹.

⁷⁸ Dostęp: http://www.cortecostituzionale.it/ActionPagina_219.do, w wersji angielskiej i francuskiej: www.codices.coe.int. (dostęp: 18 maja 2016 r.).

⁷⁹ Konstytucja Republiki Włoskiej, tł. Z. Witkowski, [w:] W. Staśkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 866.

Zgodnie z art. 30 Ustawy nr 87 z dnia 11 marca 1953 r.⁸⁰ o składzie i postępowaniach przed Sądem Konstytucyjnym wyrok o niekonstytucyjności przepisów rangi ustawowej wydanych na szczeblu centralnym lub regionalnym jest przekazywany Ministrowi Sprawiedliwości lub przewodniczącemu zarządu regionu w ciągu dwóch dni od złożenia jego oryginału w kancelarii w celu niezwłocznego, a w każdym razie w terminie nieprzekraczającym 10 dni, opublikowania sentencji orzeczenia w formie przewidzianej dla publikacji aktu uznanego za niekonstytucyjny. W ciągu dwóch dni od złożenia w kancelarii wyrok jest też przekazywany izbom parlamentu i odpowiednim radom regionalnym w celu podjęcia przez nie, jeśli uznają to za konieczne, środków wchodzących w zakres ich kompetencji. Normy uznane za niekonstytucyjne nie mogą być stosowane od dnia następującego po publikacji orzeczenia.

4. Hiszpania

1. Charakter wyroków Trybunału Konstytucyjnego z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

Zgodnie z art. 164 ust. 1 Konstytucji Hiszpanii z 27 grudnia 1978 r. orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego są ogłaszane w dzienniku urzędowym *Boletín Oficial del Estado* wraz z ewentualnymi zdaniem odrębnymi. Orzeczenia te posiadają wagę rzeczy osądzonej, poczynając od następnego dnia po ogłoszeniu i nie przysługuje przeciwko nim żaden środek. Orzeczenia stwierdzające sprzeczność z Konstytucją ustawy lub aktu z mocą ustawy oraz wszystkie orzeczenia, które nie ograniczają się do indywidualnej oceny jakichś uprawnień, są powszechnie obowiązujące i mają pełną skuteczność wobec wszystkich⁸¹. W świetle art. 161 ust. 1 lit. a) zdanie drugie Konstytucji, stwierdzenie niekonstytucyjności normy prawnej o mocy ustawy, będącej przedmiotem wykładni sądowej, wywołuje wobec niej skutki, jednakże wyrok lub wyroki zapadłe nie tracą cech rzeczy osądzonej.

Hiszpańska ustawa organiczna nr 2/1979 o Trybunale Konstytucyjnym z 3 października 1979 r. precyzuje, że orzeczenia wydane w sprawie niekonstytucyjności mają wartości rzeczy osądzonej, wiążą wszystkie władze publiczne i wywołują skutki powszechne od daty ich ogłoszenia w *Boletín Oficial del Estado* (art. 38 ust. 1). Orzeczenia oddalające skargę uniemożliwiają ponownie jej wniesienie w tym samym trybie i opartej o zarzucie

⁸⁰ Dostęp: http://www.cortecostituzionale.it/ActionPagina_219.do, w wersji angielskiej i francuskiej: www.codices.coe.int (dostęp: 18 maja 2016 r.).

⁸¹ Tekst Konstytucji, w wersji angielskiej, jest dostępny na stronie <http://www.tribunalconstitucional.es/es/constitucion/Paginas/ConstitucionIngles.aspx> (dostęp: 19 maja 2016 r.). Tłumaczenie na język polski: Konstytucja Hiszpanii, tł. T. Mołdawa, [w:] W. Staśkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 369.

naruszenia tej samej normy konstytucyjnej (art. 38 ust. 2). W wypadku orzeczeń dotyczących pytań w sprawie niekonstytucyjności Trybunał niezwłocznie powiadamia organ sądowy właściwy do rozstrzygnięcia w danej sprawie. Organ ten powiadamia o orzeczeniu strony postępowania. Sędzia lub sąd jest związany orzeczeniem konstytucyjnym od chwili powzięcia wiadomości o orzeczeniu, zaś strony postępowania – od chwili ich powiadomienia (art. 38 ust. 3). Oznacza to, że w takim wypadku orzeczenie to odnosi wyłącznie skutek *inter partes*⁸². Podobny skutek ma orzeczenie wydane na skutek skargi konstytucyjnej⁸³.

Co do zasady stwierdzenie przez Trybunał niekonstytucyjności ustaw czy przepisów lub aktów o mocy ustawy nie stanowi podstawy do wzruszenia postępowań zakończonych wyrokami mającymi moc rzeczy osądzonej, w których zastosowano ustawy, przepisy lub akty niekonstytucyjne, z wyjątkiem procesów karnych (*penales*) i administracyjnych (*contencioso-administrativos*) dotyczących postępowań represyjnych (*procedimiento sancionador*), w których w związku z nieważnością stosowanej normy dochodzi do ograniczenia kary lub sankcji lub wykluczenia, wygaszenia lub ograniczenia odpowiedzialności (art. 40 ust. 1). Jednakże w każdym przypadku orzecznictwo sądów w zakresie ustaw, przepisów i aktów zakwestionowanych przez Trybunał musi zostać skorygowane z uwzględnieniem orzecznictwa (*doctrina*) wynikającego z wyroków i postanowień, jakie zapadają w toku postępowań sądowokonstytucyjnych (art. 40 ust. 2).

Sam Trybunał został scharakteryzowany w ustawie organicznej nr 2/1979 jako najwyższy interpretator Konstytucji, niezależny od pozostałych organów konstytucyjnych i podlegający jedynie Konstytucji oraz ustawie organicznej o Trybunale Konstytucyjnym (art. 1 ust. 1)⁸⁴. W efekcie, zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy organicznej nr 6/1985 z 2 lipca 1985 r. o sądownictwie (*Poder Judicial*), Konstytucja, będąca normą najwyższą w systemie prawa, wiąże wszystkie sądy i trybunały, które dokonują wykładni oraz stosują ustawy i rozporządzenia z poszanowaniem postanowień i zasad konstytucyjnych, i zgodnie z taką ich wykładnią, jaka wynika z orzeczeń wydanych przez Trybunał Konstytucyjny we wszystkich rodzajach postępowań⁸⁵. Wiążące dla organów stosowania prawa (sądów) stają się tym samym nie tylko same orzeczenia (*fallo*) Trybunału, lecz również doktryna orzecznicza (*doctrina*), jaka została przez nie ukształtowana⁸⁶.

2. Procedura weryfikacji lub kontroli wyroków sądów konstytucyjnych przez inne organy

⁸² S. Grabowska, *Sądy konstytucyjne w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2008, s. 80.

⁸³ M. Kłopotcka-Jasińska, *Skarga konstytucyjna w Hiszpanii*, Warszawa 2010, s. 194.

⁸⁴ Tekst ustawy organicznej o Trybunale Konstytucyjnym, w wersji angielskiej, jest dostępny na stronie: <http://www.tribunalconstitucional.es/en/tribunal/normasreguladoras/Lists/NormasRegPDF/LOTG-en.pdf> (dostęp: 19 maja 2016 r.). Tłumaczenie na język polski (tł. A. Łabno): *Sądy Konstytucyjne w Europie*, t. 3, *Hiszpania, Portugalia, Turcja*, Warszawa 1999.

⁸⁵ Tekst ustawy organicznej o sądownictwie, w wersji hiszpańskiej, jest dostępny na stronie: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666> (dostęp: 19 maja 2016 r.).

⁸⁶ Zob. M. Agudo Zamora i in., *Manual de Derecho Constitucional*, Madrid 2014, s. 427 i 428; P. Pérez Tremps, *Sistema de Justicia Constitucional*, Pamplona 2010, s. 58.

Zgodnie z art. 164 ust. 1 Konstytucji od orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego nie przysługuje żaden środek odwoławczy. Podobnie stanowi art. 93 ust. 1 ustawy organicznej o Trybunale Konstytucyjnym, w myśl którego od wyroków (*sentencias*) Trybunału nie przysługują żadne środki odwoławcze, jednak w terminie dwóch dni od powiadomienia o wyroku strony mogą zwrócić się z wnioskiem o jego wyjaśnienie (*aclaración*). W swoim orzecznictwie Trybunał zwracał uwagę, że uprawnienie to nie może być jednak traktowane jako środek do zmiany samego orzeczenia⁸⁷. Zażalenie jest natomiast przewidziane w wypadku zarządzeń i postanowień, jednak jego wniesienie nie pociąga za sobą zawieszenia postępowania (art. 93 ust. 2).

Ustawa organiczna nie przewiduje zatem żadnych czynności proceduralnych ani żadnych środków zmierzających do podważenia wyroków Trybunału, a sam Trybunał nie może stworzyć postępowania, którego ustawa nie przewiduje⁸⁸. Jednocześnie – zgodnie z art. 92 ust. 1 ustawy organicznej – to Trybunał ma czuwać nad efektywnym wykonaniem swoich orzeczeń. W szczególności może wskazać w wyroku lub innym przeczeniu albo w późniejszej akcie, na kim ciąży obowiązek wykonania orzeczenia, jakie środki są konieczne dla wykonania, a także, w razie konieczności, rozstrzygać o wnioskach wpadkowych związanych z wykonaniem (*incidentias de ejecución*). Ponadto może on stwierdzać nieważność (*declarar nulidad*) jakichkolwiek decyzji, które naruszałoby decyzje wydane w ramach jego jurysdykcji przy okazji ich wykonywania, po wysłuchaniu Prokuratora Generalnego oraz organu, który takie decyzje wydał. Trybunał może udzielić pomocy jakiegokolwiek organowi administracji lub władzy publicznej w celu zagwarantowania efektywności jego orzeczeń, którą świadczy z pierwszeństwem i w sposób pilny (art. 92 ust. 2). Strony mogą wnieść wniosek wpadkowy w toku wykonania wyroku, o którym mowa w art. 92 ust. 1, w celu przedstawienia Trybunałowi środków wykonawczych koniecznych dla zagwarantowania efektywnego wykonania jego orzeczeń (art. 92 ust. 3). Zgodnie z art. 92 ust. 4 ustawy organicznej, jeśli Trybunał nabędzie wiedzę o tym, że orzeczenie wydane w ramach jego jurysdykcji może być niewykonywane, działając z urzędu albo na wniosek jednej ze stron postępowania, zwraca się od instytucji, władz, urzędników publicznych lub osób prywatnych, na których ciąży obowiązek wykonania wyroku, o przedstawienie informacji na ten temat w terminie przez nich wskazanym. Po uzyskaniu informacji we wskazanym terminie, jeśli Trybunał stwierdzi niewykonanie w części lub w całości swojego orzeczenia, może zastosować następujące środki:

⁸⁷ Zob. postanowienie z 2 listopada 2015 r. nr 177/2015 <http://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/24724> (dostęp: 19 maja 2016 r.). Szerzej: J. Huelin Martínez de Velasco, komentarz do art. 93, [w:] *Comentarios a la Ley Orgánica del Tribunal Constitucional*, red. J.L. Requejo Pagés, Madrid 2001, s. 1379–1385.

⁸⁸ Zob. postanowienie z 15 stycznia 1996 r. nr 3/1996 <http://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/16818> (dostęp: 19 maja 2016 r.).

- a) grzywnę w celu przymuszenia (*multa coerciva*) w wysokości od 3000 do 30000 euro nakładaną na władze, urzędników publicznych albo osoby prywatne w celu przymuszenia do wykonania orzeczeń Trybunału – z zastrzeżeniem możliwości ponawiania grzywny aż do czasu pełnego wykonania nakazu,
- b) zawieszenie w obowiązkach (*suspensión en funciones*) organów lub urzędników publicznych administracji odpowiedzialnych za brak wykonania orzeczeń na czas określony w celu zapewnienia poszanowania orzeczeń Trybunału,
- c) wykonanie zastępcze orzeczeń wydanych w toku postępowań konstytucyjnych. W tym przypadku Trybunał może zwracać się o pomoc rząd, aby ten, w terminach określonych przez Trybunał, przyjął środki konieczne dla zapewnienia wykonania orzeczeń,
- d) przyjęcia stosownego zawiadomienia od osoby prywatnej w celu dochodzenia odpowiedzialności karnej, która może znajdować zastosowanie.

Ustawa organiczna o Trybunale Konstytucyjnym stanowi również w art. 4 ust. 1, że w żadnym wypadku nie jest dopuszczalne kwestionowanie jurysdykcji bądź kompetencji Trybunału. Trybunał wyznacza granice swojej jurysdykcji oraz podejmuje wszelkie środki, które są konieczne dla jej ochrony, w tym stwierdza nieważność (*declaración de nullidad*) tych aktów lub decyzji, które by ją ograniczały; samodzielnie rozstrzyga o swojej kompetencji lub braku kompetencji – z urzędu albo na wniosek strony postępowania. W myśl ustępu 2 przywołanego przepisu, orzeczenia Trybunału nie mogą być weryfikowane przez sądy⁸⁹. Zgodnie zaś z ustępem 3, gdy Trybunał unieważnia akt lub decyzję, które naruszają postanowienia dwóch poprzednich ustępów, sporządza uzasadnienie a także przeprowadza uprzednio rozprawę z udziałem Prokuratora Generalnego oraz organu, który wydał akt lub decyzję.

3. Okoliczności, które powodują brak uznania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Trybunału Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Przepisy hiszpańskiej Konstytucji ani ustawy organicznej o Trybunale Konstytucyjnym nie przewidują sytuacji, w której organy władzy publicznej mogłyby odmówić skuteczności oraz wiążącego charakteru orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego⁹⁰.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków Trybunału Konstytucyjnego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

⁸⁹ Warto w tym miejscu odnotować, że Sąd Najwyższy w wyroku z 23 stycznia 2004 r. (tj. przed wprowadzeniem do ustawy organicznej poprawki dotyczącej braku możliwości weryfikacji orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego przez sądy) uwzględnił roszczenie odszkodowawcze skierowane przeciwko sędziom Trybunału Konstytucyjnego za zaniedbanie w postaci odrzucenia wniosku (skargi) złożonego do tego Trybunału. Blisko 10 lat później Trybunał Konstytucyjny stwierdził nieważność tego orzeczenia (wyrok z 5 czerwca 2013 r., 133/2013: <http://hj.tribunalconstitucional.es/es/Resolucion/Show/23507> – dostęp: 19 maja 2016 r.).

⁹⁰ Odpowiedź TK Hiszpanii z 5 maja 2016 r. na zapytanie wysłane za pośrednictwem Komisji Weneckiej, s. 2.

Zgodnie z art. 86 ust. 2 ustawy organicznej orzeczenia i oświadczenia⁹¹ Trybunału podlegają ogłoszeniu w ciągu 30 dni od daty ich wydania. Trybunał może ogłosić w ten sam sposób postanowienia, jeżeli uzna to za wskazane. W literaturze wskazuje się, że zarówno art. 164 ust. 1 Konstytucji, jak i art. 38 ust. 1 ustawy organicznej nr 2/1979 łączą skutki orzeczeń o konstytucyjności z ich publikacją w dzienniku urzędowym *Buletín Oficial del Estado*, niemniej między oboma przepisami istnieją różnice zarówno co do określenia rodzajów skutków, jak i momentu, z którym następują. Konstytucja w art. 164 ust. 1 wskazuje, że z dniem następującym po dniu publikacji orzeczenie ma moc rzeczy osądzonej, tymczasem – zgodnie z art. 38 ust. 1 ustawy organicznej skutki wyroku następują z datą jego ogłoszenia w dzienniku urzędowym. Rozwiązania te dają się pogodzić jedynie przy założeniu, że wyroki wywołują skutek wobec podmiotów trzecich z dniem publikacji, zaś moc rzeczy osądzonej uzyskują wobec Trybunału z początkiem dnia następującego po dniu publikacji⁹². Niezależnie od wątpliwości, podkreśla się, że podobnie jak norma może wiązać jedynie od daty publikacji, uznanie niekonstytucyjności całości lub części jej treści może uzyskać pełną skuteczność (*plena eficacia*) jedynie wtedy, kiedy nastąpi zgodnie z wymaganiami zasady publikacji (art. 9 ust. 3 Konstytucji). Należy tak samo rozumieć, że jedynie od chwili publikacji może uzyskać pełną skuteczność nakaz związania (*el mandato de vinculación*) władz publicznych⁹³. „Niemniej nie wyklucza to pewnej skuteczności ogólnej (*eficacia general*) także przed publikacją, w tym sensie, że w przypadku gdy – nawet jeśli nie został jeszcze opublikowany wyrok, który orzeka niekonstytucyjność normy – organ władzy sądowniczej (*órgan judicial*) uzyska o nim wiedzę, ponieważ ujawnią go strony albo z jakiegokolwiek innego powodu, nie może rozstrzygnąć [sprawy – przyp.] stosując normę uznaną za niekonstytucyjną. To orzeczenie jest skuteczne od chwili przyjęcia wyroku (*aprobación de la sentencia*), zaś to, co możliwie publikacja, to to, że można stwierdzić istnienie domniemania *iuris et de iure*, że to orzeczenie znane jest wszystkim podmiotom prawa, a w szczególności sądom i trybunałom”⁹⁴.

⁹¹ Trybunał wydaje oświadczenia co do istnienia lub nieistnienia sprzeczności między konstytucją a postanowieniami traktatu międzynarodowego, którego treść została ostatecznie ustalona, ale który nie uzyskał jeszcze aprobaty państwa (art. 78 ustawy).

⁹² A.J. Gómez Montoro, komentarz do art. 38, [w:] *Comentarios a la Ley Orgánica del Tribunal Constitucional*, red. J.L. Requejo Pagés, Madrid 2001, s. 557 i 558.

⁹³ Tamże, s. 558 i 559.

⁹⁴ Tamże, s. 559. W przypisie autor wskazuje, że „może być wymagane w takim przypadku, aby organ władzy sądowniczej nie rozstrzygał [sprawy] aż do czasu publikacji wyroku albo, w razie wystąpienia okoliczności uzasadniających nagłość, zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego o jego poświadczenia (*testimonio*); to, co nie jest możliwe, to zastosowanie ustawy, kiedy ma wiedzę o tym, że została ona uznana za niekonstytucyjną”.

5. Francja

1. Charakter orzeczeń Rady Konstytucyjnej z punktu widzenia ich ostateczności

Zgodnie z art. 62 ak. 3 Konstytucji Republiki Francuskiej⁹⁵ orzeczenia Rady Konstytucyjnej „nie podlegają żadnemu odwołaniu” i „są wiążące dla wszystkich władz publicznych oraz wszelkich organów administracyjnych i sądowych”. To znaczy, że żaden organ władzy publicznej, z Prezydentem i parlamentem włącznie, nie może się czuć zwolniony od respektowania orzeczeń Rady⁹⁶. Genezą postanowienia o niepodleganiu orzeczeń Rady Konstytucyjnej jakimkolwiek odwołaniu była chęć uniknięcia ryzyka podporządkowania Rady Konstytucyjnej Radzie Stanu⁹⁷.

Charakter orzeczeń Rady Konstytucyjnej jest określony wyłącznie w art. 62 ak. 3 Konstytucji, który odnosi się do wszystkich orzeczeń Rady. Żadnych dodatkowych regulacji nie przewiduje i nigdy nie przewidywała ustawa organiczna określająca zasady organizacji i funkcjonowania Rady oraz tryb postępowania przed Radą (art. 63 Konstytucji) ani ustawa organiczna określająca warunki stosowania art. 61-1 Konstytucji, ustanawiającego instytucję pytania prawnego do Rady Konstytucyjnej (art. 61-1 ak. 2 Konstytucji)⁹⁸.

Orzeczeniom Rady Konstytucyjnej przysługuje powaga rzeczy osądzonej. Są one bezwzględne i ostateczne. Wywołują skutek *erga omnes*. Powaga rzeczy osądzonej jest rozumiana szeroko – obejmuje nie tylko sentencję orzeczenia, lecz także motywy rozstrzygnięcia (*ratio decidendi*). Powaga rzeczy osądzonej przysługuje przede wszystkim orzeczeniom stwierdzającym niekonstytucyjność i ogranicza się do kontrolowanego przepisu lub kontrolowanego aktu⁹⁹.

Powaga rzeczy osądzonej orzeczeń Rady Konstytucyjnej znajduje również potwierdzenie w regulacji określającej warunki wniesienia pytania prawnego do Rady Konstytucyjnej przez Radę Stanu lub Sąd Kasacyjny¹⁰⁰. Rada uznała to za przypomnienie powagi rzeczy osądzonej orzeczeń Rady, wynikającej z art. 62 ak. 3 Konstytucji¹⁰¹. Otóż

⁹⁵ Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r., tł. W. Skrzydło, [w:] W. Staśkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 285. Tekst tłumaczenia porównany z tekstem oryginalnym zamieszczonym na stronie Rady Konstytucyjnej: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5074.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

⁹⁶ Zob. L. Garlicki, *Rada Konstytucyjna a ochrona praw jednostki we Francji*, Warszawa 1993, s. 40.

⁹⁷ Zob. M. Verpeaux, *Brèves considérations sur l'autorité des décisions du Conseil constitutionnel*, „Les nouveaux cahiers du Conseil constitutionnel”, nr 30/2011, s. 16.

⁹⁸ Zob. tamże, s. 13–14, 16.

⁹⁹ Zob. J. Pascal, *Le procès constitutionnel*, wyd. 2, Paryż 2010, s. 200, 211–212. Zob. też L. Garlicki, dz. cyt., s. 40, 66–67.

¹⁰⁰ Procedura pytania prawnego jest jedynym w prawie francuskim trybem umożliwiającym następczą kontrolę konstytucyjności prawa. W pozostałym zakresie kontrola konstytucyjności może mieć wyłącznie charakter prewencyjny.

¹⁰¹ Zob. M. Guillaume, *L'autorité des décisions du Conseil constitutionnel – vers de nouveaux équilibres?*, „Les nouveaux cahiers du Conseil constitutionnel”, nr 30/2011, s. 66 i R. Fraisse, *La chose jugée par le Conseil*

zgodnie z art. 23-2 ak. 1 pkt 2 Ordonansu nr 58-1067 z dnia 7 listopada 1958 r., ustanawiającego ustawę organiczną o Radzie Konstytucyjnej¹⁰² (dalej: Ordonans o Radzie) pytanie prawne nie może dotyczyć regulacji, które zostały uznane wcześniej przez Radę Konstytucyjną za zgodne z Konstytucją w sentencji jej orzeczenia lub w motywach rozstrzygnięcia (*ratio decidendi*), chyba że doszło do zmiany okoliczności. Rada Konstytucyjna, opierając się na tym postanowieniu Ordonansu o Radzie, przyjęła w swoim orzecznictwie, że jeżeli nie doszło do zmiany okoliczności faktycznych lub prawnych (np. zmiany Konstytucji), to pytanie prawne kwestionujące akt, który został uprzednio uznany za zgodny z Konstytucją, nie podlega rozpoznaniu merytorycznemu¹⁰³.

Również sama Rada Konstytucyjna jest związana swoimi orzeczeniami¹⁰⁴. Nie znaczy to jednak, że powaga rzeczy osądzonej przysługująca orzeczeniom Rady wyklucza zmiany w jej orzecznictwie¹⁰⁵.

Stan prawny ukształtowany przez orzeczenia Rady Konstytucyjnej można zmienić tylko w drodze zmiany Konstytucji¹⁰⁶. Teza ta znajduje w pewnym zakresie potwierdzenie wprost w tekście Konstytucji – zgodnie z jej art. 54 jeżeli Rada Konstytucyjna stwierdzi, że umowa międzynarodowa zawiera postanowienie sprzeczne z Konstytucją, upoważnienie do ratyfikacji lub zatwierdzenia umowy nie może być udzielone przed dokonaniem zmiany Konstytucji.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli orzeczeń Rady Konstytucyjnej przez inne organy władzy publicznej

Zasadą jest brak jakichkolwiek krajowych środków odwoławczych od orzeczeń Rady Konstytucyjnej. Nie można podważać powagi rzeczy osądzonej orzeczeń Rady¹⁰⁷. Wobec braku odpowiedniego przepisu Konstytucji Rada Konstytucyjna przyjmuje, że nie przysługuje jej kompetencja do rozpoznawania wniosków o ponowne rozpatrzenie sprawy i ponowne wydanie orzeczenia z powodu poważnych błędów proceduralnych obciążających jej orzeczenie¹⁰⁸.

Dopuszczalne są natomiast:

- wnioski o sprostowanie błędu materialnego zawartego w orzeczeniu Rady,

constitutionnel dans les motifs et le dispositif de ses décisions et la QPC, „Les nouveaux cahiers du Conseil constitutionnel”, nr 30/2011, s. 77.

¹⁰² Tekst ordonansu dostępny na stronie Rady Konstytucyjnej: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/le-conseil-constitutionnel/presentation-generale/les-fondements-textuels/textes-relatifs-au-conseil-constitutionnel.142949.html#_edn34; dostęp: 18 maja 2016 r.

¹⁰³ Zob., dz. cyt., s. 18–19 i R. Fraisse, dz. cyt., s. 82–83.

¹⁰⁴ Zob. M. Verpeaux, s. 18–19.

¹⁰⁵ Zob. J. Pascal, dz. cyt., s. 216 i M. Verpeaux, dz. cyt., s. 17–18.

¹⁰⁶ Zob. J. Pascal, dz. cyt., s. 200.

¹⁰⁷ Zob. tamże, s. 200, 210–211.

¹⁰⁸ Zob. tamże, s. 204–205.

- kontrola Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) w sprawach, w których skarżący wiąże naruszenie swoich konwencyjnych wolności lub praw z orzeczeniem Rady,
- zmiana stanu prawnego wynikającego z orzeczenia Rady przez ustrojodawcę w drodze zmiany Konstytucji.

Wnioski o sprostowanie błędu materialnego, którym jest obarczone orzeczenie Rady Konstytucyjnej, przez długi czas dotyczyły wyłącznie orzeczeń wydanych przez Radę w sprawach wyborczych¹⁰⁹. Początkowo Rada uznawała te wnioski za niedopuszczalne ze względu na ostateczny charakter wszystkich jej orzeczeń, wynikający z art. 62 Konstytucji. Dopiero w 1987 r. dopuściła ona do rozpoznania wniosków o sprostowanie błędu materialnego w orzeczeniu wydanym w sprawie wyborczej¹¹⁰. W następstwie orzecznictwa Rady odpowiednie postanowienia zostały zawarte w Regulaminie Rady Konstytucyjnej określającym postępowanie przed Radą w sprawach sporów wyborczych dotyczących wyborów deputowanych i senatorów¹¹¹. Jego art. 20 powtarza treść art. 62 ak. 3 zd. 1 Konstytucji („Orzeczenia Rady Konstytucyjnej nie podlegają żadnemu odwołaniu”), ale dalej wprost przewiduje możliwość sprostowania przez Radę błędu materialnego – albo z urzędu (art. 21), albo na wniosek zainteresowanej strony (art. 22).

Od wprowadzenia w 2008 r. instytucji pytania prawnego Rady Stanu lub Sądu Kasacyjnego do Rady Konstytucyjnej w sprawie zgodności przepisu prawa z wolnościami i prawami zagwarantowanymi w Konstytucji (art. 61-1 Konstytucji) wniosek o sprostowanie błędu materialnego można wnieść również w stosunku do orzeczenia Rady Konstytucyjnej wydanego w tej procedurze. Rada może również sprostować taki błąd z urzędu. Zgodnie z art. 13 Regulaminu Rady Konstytucyjnej z 4 lutego 2010 r. określającego postępowanie przed Radą zainicjowane przedstawieniem pytania prawnego¹¹² jeżeli Rada stwierdzi, że jej orzeczenie jest obciążone błędem materialnym, może je sprostować z urzędu po wezwaniu stron postępowania sądowego, w związku z którym pytanie przedstawiono, oraz odpowiednich organów władzy publicznej¹¹³ do złożenia wyjaśnień. Ten sam przepis stanowi, że z wnioskiem o sprostowanie przez Radę błędu materialnego zawartego w orzeczeniu

¹⁰⁹ Rada Konstytucyjna orzeka nie tylko w sprawach kontroli konstytucyjności prawa, lecz także m.in. w sprawach dotyczących wyborów (m.in. prezydenckich i parlamentarnych) oraz referendum – zob. L. Garlicki, dz. cyt., s. 42–49.

¹¹⁰ Zob. J. Pascal, dz. cyt., s. 200–202.

¹¹¹ Tekst Regulaminu dostępny na stronie Rady Konstytucyjnej: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/le-conseil-constitutionnel/presentation-generale/les-fondements-textuels/textes-relatifs-au-conseil-constitutionnel.142949.html#_Toc431554333; (dostęp: 19 maja 2016 r.).

¹¹² Tekst Regulaminu dostępny na stronie Rady Konstytucyjnej: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/le-conseil-constitutionnel/presentation-generale/les-fondements-textuels/textes-relatifs-au-conseil-constitutionnel.142949.html#_edn102; (dostęp: 19 maja 2016 r.).

¹¹³ Rada Stanu lub Sąd Kasacyjny, Prezydent, Premier, Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego, Przewodniczący Senatu oraz – w razie potrzeby – Premier Nowej Kaledonii, przewodniczący zgromadzeń lub kongresów prowincji.

mogą wystąpić strony postępowania sądowego, w związku z którym pytanie przedstawiono, i określone organy władzy publicznej¹¹⁴.

Wniosek o sprostowanie błędu materialnego jest wnioskiem nie o wydanie nowego orzeczenia, ale o usunięcie błędu materialnego zawartego w orzeczeniu. Zgodnie z orzecznictwem Rady Konstytucyjnej wniosek o sprostowanie błędu materialnego nie może kwestionować powagi rzeczy osądzonej, która przysługuje orzeczeniu Rady. Musi on poza tym spełniać liczne inne wymagania określone w orzecznictwie Rady, w tym nie może dotyczyć oceny faktów przez Radę, kwalifikacji prawnej tych faktów, formy orzeczenia ani procedury wydania orzeczenia¹¹⁵.

W doktrynie konstytucyjnej analizowano sytuację, w której błędem materialnym byłyby obarczone motywy rozstrzygnięcia (*ratio decidendi*). Sprostowanie takiego błędu miałoby skutkować zmianą orzeczenia Rady Konstytucyjnej. Ta koncepcja doktrynalna nie znalazła jednak odzwierciedlenia w orzecznictwie Rady¹¹⁶.

Orzeczenia Rady Konstytucyjnej zapadłe w sprawach wyborczych mogą podlegać kontroli Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W 1997 r. ETPC uznał się za właściwy do rozpoznawania spraw wniesionych przeciwko Francji na gruncie orzeczeń Rady Konstytucyjnej w sprawach wyborczych (wyrok ETPC z 21 października 1997 r. w sprawie Pierre Bloch przeciwko Francji). Chodzi w szczególności o prawo do rzetelnego postępowania sądowego¹¹⁷. Po wprowadzeniu instytucji pytań prawnych Rady Stanu i Sądu Kasacyjnego do Rady Konstytucyjnej przewiduje się, że również w zakresie tych postępowań zainicjowanych pytaniami prawnymi orzeczenia Rady będą podlegały kontroli ETPC¹¹⁸.

Stan prawny ukształtowany orzeczeniem Rady Konstytucyjnej wydanym w sprawie kontroli konstytucyjności prawa może być zmieniony wyłącznie w drodze zmiany Konstytucji przez ustrojodawcę. Nie należy tego mylić z wnioskiem o ponowne rozpoznanie sprawy przez Radę ani uznawać za przejaw podważania ostateczności orzeczeń Rady. Zmiana Konstytucji będąca następstwem orzeczenia Rady jest decyzją polityczną, a nie prawnym środkiem odwoławczym. Do takich zmian Konstytucji dochodziło m.in. wskutek stwierdzenia przez Radę niekonstytucyjności kolejnych traktatów dotyczących członkostwa Francji w Unii Europejskiej¹¹⁹.

Nie odnaleziono informacji o tym, aby orzeczenia Rady Konstytucyjnej mogły być weryfikowane lub kontrolowane przez inne organy władzy publicznej lub w sposób inny niż wskazane powyżej.

¹¹⁴ Lista organów tożsama z listą zawartą w przypisie poprzednim.

¹¹⁵ Zob. J. Pascal, dz. cyt., s. 202–204.

¹¹⁶ Zob. tamże, s. 204.

¹¹⁷ Zob. tamże, s. 205–207.

¹¹⁸ Zob. tamże, s. 211.

¹¹⁹ Zob. tamże, s. 205, 207–210.

3. Okoliczności powodujące brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych orzeczeń Rady Konstytucyjnej przez inne organy władzy publicznej

Nie odnaleziono informacji o okolicznościach powodujących brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych orzeczeń Rady Konstytucyjnej przez inne organy władzy publicznej.

Można natomiast wskazać, że w doktrynie zauważa się, że o ile organy władzy sądowniczej – zwłaszcza Rada Stanu i Sąd Kasacyjny – nie kwestionują związania sentencją orzeczenia Rady Konstytucyjnej i, co do zasady, motywami rozstrzygnięcia Rady Konstytucyjnej (*ratio decidendi*), o tyle przedmiotem sporów było i pozostaje zagadnienie związania organów władzy sądowniczej wykładnią prawa dokonaną przez Radę Konstytucyjną w zakresie wykraczającym poza te motywy (*obiter dicta*)¹²⁰.

4. Uzależnienie skuteczności orzeczeń Rady Konstytucyjnej od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy władzy publicznej

Orzeczenia Rady Konstytucyjnej zapadłe w sprawach kontroli konstytucyjności są publikowane w Dzienniku Urzędowym (*Journal officiel*) (art. 20 Ordonansu o Radzie Konstytucyjnej w stosunku do orzeczeń zapadłych w wyniku kontroli prewencyjnej; art. 23-11 ak. 3 Ordonansu o Radzie w stosunku do orzeczeń zapadłych w procedurze pytania prawnego)¹²¹. Również orzeczenia Rady w innych sprawach są publikowane w Dzienniku Urzędowym (zob. m.in. 26-1 ak. 2, art. 45-3 ak. 1 i art. 45-6 Ordonansu o Radzie).

Dziennik Urzędowy jest wydawany przez Dyрекcję Informacji Prawnej i Administracyjnej, wchodzącej w skład Kancelarii Premiera (*les services du Premier ministre*)¹²².

Przepisy uznane za niezgodne z Konstytucją nie mogą zostać opublikowane ani nie mogą wejść w życie (art. 62 ak. 1 Konstytucji)¹²³. Publikacja orzeczenia zapadłego w wyniku kontroli prewencyjnej, w którym stwierdzono zgodność kontrolowanego aktu z Konstytucją, kładzie kres zawieszeniu terminu opublikowania aktu (art. 21 Ordonansu o Radzie). Adresatem orzeczeń zapadłych w wyniku kontroli prewencyjnej jest przede wszystkim

¹²⁰ Zob. szczegółowo: tamże, s. 214–220; J. Arrighi de Casanova, *L'autorité des décisions du Conseil constitutionnel vue du Conseil d'État*, „Les nouveaux cahiers du Conseil constitutionnel”, nr 30/2011, s. 23–29; O. Desaulnay, *L'autorité des décisions du Conseil constitutionnel vue par la Cour de cassation*, „Les nouveaux cahiers du Conseil constitutionnel”, nr 30/2011, s. 31–48; M. Guillaume, dz. cyt., s. 52–66.

¹²¹ W razie potrzeby orzeczenia Rady są publikowane w Dzienniku Urzędowym Nowej Kaledonii (art. 23-11 ak. 3 Ordonansu o Radzie w stosunku do kontroli konstytucyjności zainicjowanej pytaniem prawnym).

¹²² Zob. informacje dostępne na stronie Dyрекcji Informacji Prawnej i Administracyjnej: <http://www.dila.premier-ministre.gouv.fr/activites/missions/>; dostęp: 20 maja 2016 r.

¹²³ Art. 22 i art. 23 Ordonansu o Radzie regulują przypadki, w których tylko niektóre przepisy aktu poddanego kontroli prewencyjnej naruszają Konstytucję (problem nierozzerwalności tych przepisów z całym aktem).

Prezydent, który ogłasza ustawy (art. 10 ak. 1 Konstytucji) i ratyfikuje umowy międzynarodowe (art. 52 ak. 1 Konstytucji)¹²⁴.

Przepisy uznane za niezgodne z Konstytucją w procedurze pytania prawnego zostają uchylone z dniem publikacji orzeczenia Rady Konstytucyjnej lub z dniem późniejszym wskazanym w orzeczeniu Rady (art. 62 ak. 2 zd. 1 Konstytucji).

Orzeczenia Rady Konstytucyjnej mają powagę rzeczy osądzonej od momentu ich ogłoszenia, dlatego też notyfikuje się je Prezydentowi i Premierowi, czyli organom odpowiedzialnym za publikację aktów normatywnych w Dzienniku Urzędowym, oraz przewodniczącym izb parlamentu i przedstawicielom organów, które ustanowiły przepisy skontrolowane przez Radę. W wypadku orzeczeń zapadłych wskutek przedstawienia Radzie pytania prawnego orzeczenia notyfikuje się również Radzie Stanu lub Sądowi Kasacyjnemu i – w razie potrzeby – sądowni, który zainicjował procedurę przedstawienia pytania prawnego Radzie Konstytucyjnej¹²⁵.

6. Czechy

1. Charakter wyroków Sądu Konstytucyjnego z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

Orzeczenia czeskiego Sądu Konstytucyjnego są niezaskarżalne (art. 43 ust. 3 i art. 54 ust. 2 ustawy o Sądzie Konstytucyjnym). Orzeczenia podlegające wykonaniu wiążą wszystkie osoby i organy (art. 89 ust. 2 Konstytucji)¹²⁶.

W latach 90. przedmiotem sporu stał się zakres wynikającego z art. 89 Konstytucji związania orzeczeniami Sądu Konstytucyjnego. Dyskusja dotyczyła kompetencji kasacyjnych Sądu Konstytucyjnego w ramach rozpatrywania skarg indywidualnych (konstytucyjnych) na prawomocne rozstrzygnięcia lub naruszenia przez organy władzy publicznej konstytucyjnie zagwarantowanych podstawowych wolności i praw (art. 87 ust. 1 pkt d Konstytucji). Krytykowano pogląd, że moc wiążąca takich orzeczeń rozciąga się na elementy uzasadnienia. Ostatecznie jednak Sąd Konstytucyjny stwierdził, że zapatrywanie prawne zawarte w orzeczeniu wiąże w postępowaniach sądowych w tej samej materii (orzeczenia III US 467/98¹²⁷ oraz III US 425/97¹²⁸). Co więcej, taki skutek wynika z konstytucyjnej roli Sądu, jaką jest ochrona praw i bezpieczeństwa prawnego obywateli, które jest ściśle związane z

¹²⁴ Zob. J. Pascal, dz. cyt., s. 212.

¹²⁵ Zob. tamże, s. 211–212.

¹²⁶ Konstytucja oraz Ustawa o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Czeskiej dostępne w bazie CODICES Komisji Weneckiej na stronie: www.codices.coe.int (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹²⁷ Omówienie orzeczenia dostępne w bazie CODICES Komisji Weneckiej: www.codices.coe.int (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹²⁸ Omówienie orzeczenia dostępne w bazie CODICES Komisji Weneckiej: www.codices.coe.int (dostęp: 18 maja 2016 r.).

demokratycznym charakterem ustroju konstytucyjnego (orzeczenie I US 70/96¹²⁹). W kontekście tych rozważań w wyroku Pl. US 29/09 z 3 listopada 2009 r. czeski Sąd Konstytucyjny stwierdził między innymi, że „wynikająca z art. 89 Konstytucji i odpowiednich przepisów ustawy o Sądzie Konstytucyjnym ostateczność, niewzruszalność i wiążący charakter podlegających wykonaniu orzeczeń Sądu Konstytucyjnego odgrywa ważną rolę, która wynika ze statusu Sądu Konstytucyjnego jako organu sądowego, a nie miejsca na komentarze lub dyskusje o charakterze akademickim czy politycznym”¹³⁰. Podobne stwierdzenie zawiera orzeczenie Pl. US 19/08 z 26 listopada 2008 r., w którym czytamy, że „konstytucyjne i ustawowe ramy nadały Sądowi Konstytucyjnemu status sądu, a nie «miejsca interpretacji». Sąd Konstytucyjny Republiki Czeskiej jest sądowym organem ochrony konstytucyjności; jest ciałem wydającym orzeczenia, a nie instytucją, która dostarcza wszelkiego rodzaju stanowisk czy opinii eksperckich”¹³¹.

Obecnie przyjmuje się, że wiążący charakter ma sentencja wyroku oraz wyrażone w uzasadnieniu *ratio decidendi*. Niewiążące zaś są pozostałe elementy uzasadnienia, tj. *obiter dictum*, co jednak rodzi problemy z odróżnieniem i rozdzieleniem tych elementów.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Konstytucyjnego przez inne organy

Orzeczenia Sądu Konstytucyjnego nie podlegają zaskarżeniu (zgodnie z art. 43 ust. 3 i art. 54 ust. 2 ustawy o Sądzie Konstytucyjnym orzeczenia muszą zawierać pouczenie o ich niezaskarżalności). Pewne odstępstwa dotyczą możliwości zaskarżania orzeczeń wydanych w postępowaniu ze skargi indywidualnej przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Wzruszenie orzeczenia jest również możliwe w procedurze wznowienia postępowania przez sam Sąd Konstytucyjny. Ta możliwość przewidziana jest w dwóch wypadkach. Pierwszy z nich dotyczy postępowania w sprawie oskarżenia Prezydenta Republiki o najwyższą zdradę (art. 105–108 ustawy o Sądzie Konstytucyjnym). Osoba skazana (lub po jej śmierci współmałżonek lub krewny w linii prostej) może wnioskować o wznowienie postępowania, jeżeli wyrok Sądu Konstytucyjnego został wydany pod wpływem przestępstwa popełnionego przez inną osobę lub jeżeli wnioskodawca przedstawia nowe fakty lub dowody, których bez swojej winy nie mógł przedstawić w pierwotnym postępowaniu, a które samodzielnie lub w powiązaniu ze znanymi już wcześniej faktami i dowodami mogłyby doprowadzić do uniewinnienia.

Druga sytuacja, w której możliwe jest wznowienie postępowania, dotyczy wykonania orzeczenia sądu międzynarodowego (art. 119–119b ustawy o Sądzie Konstytucyjnym). Wniosek o wznowienie postępowania może wnieść strona postępowania przed Sądem

¹²⁹ Omówienie orzeczenia dostępne w bazie CODICES Komisji Weneckiej: www.codices.coe.int (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹³⁰ Pkt 99 wyroku, dostęp na stronie czeskiego Sądu Konstytucyjnego: <http://www.usoud.cz/en/decisions/20091103-pl-us-2909-treaty-of-lisbon-ii-1/> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹³¹ Pkt 75 wyroku, dostęp na stronie czeskiego Sądu Konstytucyjnego: <http://www.usoud.cz/en/decisions/20081126-pl-us-1908-treaty-of-lisbon-i-1/> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

Konstytucyjnym, na której korzyść orzekł sąd międzynarodowy, w sytuacji, gdy wyrok Sądu Konstytucyjnego w sprawie karnej stoi w sprzeczności z wyrokiem sądu międzynarodowego o niezgodnym z umową międzynarodową naruszeniu praw człowieka lub podstawowych wolności. Wniosek o wznowienie postępowania jest niedopuszczalny, jeśli skutki naruszenia praw człowieka lub podstawowych wolności przestały istnieć lub zostały wystarczająco skorygowane na mocy orzeczenia sądu międzynarodowego lub w inny sposób, chyba że za wznowieniem przemawia interes publiczny znacznie przeważający nad osobistym interesem wnioskodawcy. Przy wydawaniu orzeczenia w wyniku wznowienia postępowania Sąd Konstytucyjny opiera się na opinii prawnej sądu międzynarodowego.

Wspomnieć można również o możliwości sprostowania oczywistych omyłek w orzeczeniu.

3. Okoliczności, które powodują brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Sądu Konstytucyjnego przez inne organy państwowe

Wiążący charakter orzeczeń wynika z art. 89 ust. 2 Konstytucji, który stanowi, że orzeczenia Sądu Konstytucyjnego podlegające wykonaniu wiążą wszystkie organy i osoby. Wiążący charakter orzeczeń jest również wyprowadzany z zasady praworządności i wynikających z niej zasad bezpieczeństwa prawnego, równości wobec prawa i wymogu jednakowego rozstrzygnięcia spraw podobnych (art. 1 ust. 1 Konstytucji).

Brak jest informacji na temat okoliczności, które uzasadniałyby odmowę uznania skuteczności i mocy wiążącej orzeczeń. Istotną kwestią jest jednak ustalenie momentu, od którego orzeczenie podlega wykonaniu, o czym mowa w kolejnym punkcie.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków Sądu Konstytucyjnego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Zgodnie z art. 89 ust. 1 Konstytucji orzeczenie podlega wykonaniu z chwilą jego ogłoszenia w sposób przewidziany ustawą, o ile Sąd Konstytucyjny w tej kwestii nie postanowił inaczej. Ustawa o Sądzie Konstytucyjnym określa w art. 57 ust. 1, które orzeczenia tego Sądu podlegają publikacji w Zbiorze Ustaw Republiki Czeskiej (dalej: Zbiór Ustaw). Są to mianowicie orzeczenia dotyczące:

- wniosku, o którym mowa w art. 87 ust. 1 pkt a i b Konstytucji, o uchylenie ustaw lub innych przepisów prawnych, lub ich poszczególnych postanowień,
- konstytucyjnego oskarżenia Prezydenta Republiki w myśl art. 65 ust. 2 Konstytucji, o którym mowa w art. 87 ust. 1 pkt g Konstytucji
- wniosku Prezydenta Republiki, o którym mowa w art. 87 ust. 1 pkt h Konstytucji, o uchylenie uchwał Izby Poselskiej i Senatu podjętych w myśl art. 66 Konstytucji,
- wniosku o zbadanie zgodności umowy międzynarodowej z porządkiem konstytucyjnym, zgodnie z art. 87 ust. 2 Konstytucji

- odwołania od odmowie przez Prezydenta Republiki zwołania referendum w sprawie przystąpienia Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej
- zgodności przeprowadzenia referendum w sprawie przystąpienia Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej z ustawą konstytucyjną o referendum w sprawie przystąpienia Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej i ustawą wykonawczą.

W przypadku pozostałych orzeczeń Sąd Konstytucyjny może zdecydować o ich ogłoszeniu w Zbiorze Ustaw, jeżeli opinia prawna Sądu Konstytucyjnego, wyrażona w orzeczeniu, ma znaczenie ogólne (art. 57 ust. 3 ustawy).

Wyroki Sądu Konstytucyjnego podlegające ogłoszeniu w Zbiorze Ustaw są przekazywane do wydawcy Zbioru Ustaw przez Prezesa Sądu Konstytucyjnego niezwłocznie po sporządzeniu ich pisemnego oryginału (art. 57 ust. 4 ustawy).

Związana z publikacją kwestia wykonalności wyroków uregulowana jest w art. 58 ustawy o Sądzie Konstytucyjnym. Z punktu widzenia momentu, od którego orzeczenie podlega wykonaniu, przepis ten wprowadza trzy kategorie orzeczeń, tzn.:

- orzeczenia podlegające wykonaniu od dnia ich opublikowania w Zbiorze Ustaw, o ile Sąd Konstytucyjny nie postanowił inaczej (wyroki, o których mowa w art. 57 ust. 1 pkt a),
- orzeczenia podlegające wykonaniu od chwili ich ogłoszenia (wyroki, o których mowa w art. 57 ust. 1 pkt b, c, e i f, wyroki o środkach odwoławczych od decyzji w sprawie stwierdzenia ważności wyboru posła lub senatora, o których mowa w art. 87 ust. 1 pkt e Konstytucji, a także wyroki dotyczące wątpliwości w kwestii utraty wybieralności lub niepołączalności funkcji posła lub senatora, o których mowa w art. 87 ust. 1 pkt f Konstytucji) oraz
- orzeczenia podlegające wykonaniu po doręczeniu ich kopii stronom postępowania (pozostałe orzeczenia).

7. Stany Zjednoczone

1. Charakter wyroków Sądu Najwyższego z perspektywy ich ostateczności

Orzeczenia Sądu Najwyższego USA dotyczące problemów konstytucyjnych są ostateczne i wiążące dla wszystkich organów władz na poziomie federalnym i stanowym¹³². Jednocześnie w literaturze wspomina się, że Sąd Najwyższy nie ma możliwości egzekwowania bezpośrednio swoich orzeczeń, więc konieczne jest działanie władzy ustawodawczej, wykonawczej lub sądowniczej¹³³.

Sąd Najwyższy może jednak zmienić swoje stanowisko w późniejszym wyroku. Przykładem takiej zmiany był wyrok w sprawie *West Coast Hotel v. Parrish*, 300 US 379 (1937)¹³⁴, w którym Sąd Najwyższy uznał za dopuszczalne ustawodawstwo stanu Waszyngton wprowadzające minimalne wynagrodzenie. W tym samym wyroku wprost stwierdził, że uchyla¹³⁵ swoje poprzednie orzeczenie w sprawie *Adkins v. Children's Hospital* 261 U.S. 525 (1923)¹³⁶, w którym stwierdził, że niedopuszczalne jest wprowadzenie minimalnego wynagrodzenia dla kobiet na poziomie federalnym. Jedną z najistotniejszych spraw, w których Sąd Najwyższy odstąpił od swojego dotychczasowego stanowiska była sprawa *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954)¹³⁷, w której za niekonstytucyjne uznano przepisy stanowe ustanawiające segregację rasową w szkołach. Tym orzeczeniem Sąd Najwyższy uchylił swoje stanowisko wyrażone przede wszystkim w sprawie *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896)¹³⁸, w której dopuścił taką segregację.

Należy również zwrócić uwagę, że Regulamin Sądu Najwyższego¹³⁹ przewiduje możliwość ponownego rozpatrzenia sprawy na wniosek zainteresowanego złożony – co do zasady – w terminie 25 dni po wejściu w życie orzeczenia. Wniosek o ponowne rozpatrzenie nie podlega zbadaniu na rozprawie i może być uwzględniony tylko przez większość składu sędziowskiego, na wniosek sędziego, który głosował za rozstrzygnięciem przedstawionym w wyroku lub postanowieniu¹⁴⁰. Z instytucji tej można zatem skorzystać dopiero wtedy, gdy

¹³² C.R. Ducat, *Constitutional Interpretation. Powers of Government.*, t. 1, wyd. 7, Belmont 2011, s. 27.

¹³³ Zob. S.L. Wasby, 'Supreme court decisions, impact of' [w:] red. L.W. Levy, K.L. Karst, *Encyclopedia of the American Constitution*, wyd. 2, New York 1986, s. 2613.

¹³⁴ Dostępne: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/300/379/case.html> (dostęp: 18.05.2016 r.).

¹³⁵ „Sąd konkluduje, że orzeczenie wydane w sprawie *Adkins v. Children's Hospital*, wcześniej wspomnianej, powinno być, i niniejszym zostaje, **uchylone**. Wyrok Sądu Najwyższego Stanu Waszyngton jest utrzymany w mocy.”.

¹³⁶ Dostępne: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/261/525/case.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹³⁷ Dostępne: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/case.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹³⁸ Dostępne: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/163/537/case.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹³⁹ Dostępne: <http://www.supremecourt.gov/ctrules/2013RulesoftheCourt.pdf> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁴⁰ Paragraf 44 Regulaminu stanowi, że: „1. Wniosek o ponowne rozpatrzenie merytorycznej sprawy, w której Sąd wydał wyrok lub postanowienie należy złożyć w terminie 25 dni po wejściu w życie wyroku lub

przynajmniej jeden z sędziów spośród tych głosujących za rozstrzygnięciem dojdzie do wniosku, że mógł błędnie zdecydować¹⁴¹. Jedną z okoliczności, które mogą przemawiać za ponownym rozpatrzeniem sprawy są sytuacje, w których głosy sędziów rozłożyły się po równo z uwagi na nieobsadzenie jednego ze stanowisk sędziowskich¹⁴². W orzeczeniach tych sąd jedynie stwierdza, wyrok sądu niższej instancji jest utrzymany w mocy ze względu na równy podział głosów sędziów SN w głosowaniu nad wyrokiem (zob. np. sprawę *Rebecca Friedrichs, et al., Petitioners v. California Teachers Association, et al.*)¹⁴³.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy

Brak informacji o procedurach weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy.

Orzeczenia Sądu Najwyższego stanowiące interpretacje konstytucji same stają się częścią prawa konstytucyjnego¹⁴⁴. Jeżeli orzeczenie Sądu Najwyższego USA dotyczy wykładni konstytucji a Kongres nie zgadza się tą wykładnią, może zaproponować poprawkę do konstytucji (i w ten sposób zmienić wykładnię przedstawioną przez Sąd). Wymaga to – zgodnie z art. V Konstytucji USA¹⁴⁵ – przyjęcia proponowanej poprawki większością 2/3 głosów w Izbie Reprezentantów i Senacie, a następnie przedłożenie jej

postanowienia, chyba że Sąd lub sędzia Sądu ten termin skróci lub wydłuży. Wnioskodawca składa 40 kopii wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy oraz uiszcza opłatę przewidzianą w paragrafie 38 lit. b); natomiast wnioskodawca występujący *in forma pauperis* zgodnie z paragrafem 39, w tym wnioskodawca pozbawiony wolności, jest zobowiązany złożyć wniosek zgodnie z paragrafem 12.2. Wniosek umotywowany w sposób zwięzły i jasny należy złożyć zgodnie z paragrafem 29. Do wniosku należy dołączyć zaświadczenie adwokata (lub strony niereprezentowanej przez adwokata), że wniosek składa się w dobrej wierze, a nie w celu przewlekania postępowania; jedna kopia zaświadczenia zawiera podpis adwokata (lub strony niereprezentowanej przez adwokata). Kopię zaświadczenia należy dołączyć do każdej kopii wniosku. Wniosek o ponowne rozpatrzenie nie podlega zbadaniu na rozprawie i może być uwzględniony tylko przez większość składu sędziowskiego, na wniosek sędziego, który głosował za rozstrzygnięciem przedstawionym w wyroku lub postanowieniu”.

¹⁴¹ B. De Vito, *When U.S. Supreme Court Decisions Are Not Final: An Examination of the Rehearing Rule and the Court's Application of It in Kennedy v. Louisiana*, „Law School Student Scholarship”, Paper 36, s. 6–7 oraz wskazane tam orzeczenia; dostępne: http://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=student_scholarship (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁴² B. De Vito, *When U.S. Supreme...*, s. 17.

¹⁴³ Dostępne: http://www.supremecourt.gov/opinions/15pdf/14-915_1bn2.pdf (dostęp: 18 maja 2016 r.); zob. również uwagi w opiniotwórczym tygodniku „The Economist”, wyd. z 14-20 maja 2016 r., s. 34.

¹⁴⁴ Zob. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. (1 Cranch) 137, 177 (1803); *Cooper v. Aaron*, 358 U.S. 1, 18 (1958) – tłum. relevantnego fragmentu w pkt. 3.

¹⁴⁵ „Kongres proponuje poprawki do niniejszej konstytucji, ilekroć dwie trzecie obu izb uzna to za potrzebne, a na wniosek ciał ustawodawczych dwu trzecich stanów zwołuje Konwencję dla zaproponowania poprawek. W każdym z tych wypadków poprawki uzyskują, zarówno w całej swej treści, jak i intencji, moc równą innym częściom niniejszej konstytucji, ale dopiero po ratyfikowaniu ich bądź przez ciała ustawodawcze trzech czwartych stanów, bądź przez konwencję w trzech czwartych stanów, zależnie od tego, który z tych trybów ratyfikacji zaproponuje Kongres. Jednak przed rokiem tysiąc osiemset ósmym żadna poprawka nie może w jakiegokolwiek mierze dotyczyć ustępów 1 i 4 §9 artykułu I, a żaden stan nie może być bez swojej zgody pozbawiony równego prawa głosu w Senacie”; dostępne: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

poszczególnym stanom do ratyfikacji¹⁴⁶. Należy zwrócić uwagę, że „w historii USA odnotowano cztery przypadki, gdy poprawki dezaktualizujące orzeczenia Sądu Najwyższego zostały ratyfikowane przez wymaganą większość trzech czwartych ogólnej liczby stanów: Poprawka XI (1795 r.), wprowadzająca gwarancję, że stany nie będą mogły być pozywane bez ich zgody, dezaktualizowała orzeczenie w sprawie *Chrisholm v. Georgia* (1793 r.); Poprawka XIII (1865 r.), znosząca niewolnictwo, zdezaktualizowała orzeczenie w sprawie *Dred Scott v. John F. A. Sanford* (1857 r.); Poprawka XVI (1913 r.), zezwalająca na wprowadzenie progresywnego opodatkowania dochodów, zdezaktualizowała orzeczenie w sprawie *Pollock v. Farmers' Loan & Trust Co.*, (1895 r.); Poprawka XXVI (1971 r.), przyznająca osobom, które ukończyły osiemnaście lat prawo głosu w wyborach stanowych i federalnych, zdezaktualizowała orzeczenie w sprawie *Oregon v. John Mitchell* (1970 r.)”¹⁴⁷.

Ponadto należy zauważyć, że jeżeli orzeczenie Sądu Najwyższego USA dotyczy wykładni ustawy federalnej a Kongres nie zgadza się tą wykładnią, to Kongres może uchwalić nową ustawę, która będzie realizować jego cele, tak jak w przypadku każdej innej ustawy¹⁴⁸.

3. Okoliczności, które powodują brak uznania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy państwowe

Nie odnaleziono informacji na temat okoliczności, wpływających na brak uznania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy państwowe.

Z perspektywy braku skuteczności orzeczeń Sądu Najwyższego warto wspomnieć, że wielokrotnie wywołały szeroko rozumiany opór władz niektórych stanów¹⁴⁹. Należy zwrócić szczególną uwagę na sprawę *Cooper v. Aaron*, 358 U.S. 1 (1958)¹⁵⁰, w której Sąd Najwyższy wypowiedział się na temat możliwości odmowy wykonywania jego orzeczeń przez władze stanowe. W stanie faktycznym tej sprawy gubernator oraz przedstawiciele legislatury w stanie Arkansas otwarcie blokowali wykonanie orzeczenia SN USA wydanego w sprawie *Brown v. Board of Education*. Odmawiali oni wykonania wyroków sądowych mających na celu wyeliminowanie segregacji rasowej w szkołach publicznych. Powoływali się jednocześnie na poprawkę do konstytucji stanu Arkansas z listopada 1956 roku, która nawoływała do blokowania „w każdy konstytucyjny sposób” wykonywanie „niekonstytucyjnych orzeczeń z dnia 17 maja 1954 i 31 maja 1955 wydanych przez Sąd Najwyższy USA”. Ponadto blokowaniu wyroku miały służyć stanowe akty ustawodawcze oraz określone działania, np. wysłanie służb porządkowych uniemożliwiających *de facto* realizację planu desegregacji, czyli wykonania wyroku w sprawie *Brown v. Board of Education* (służby

¹⁴⁶ C.R. Ducat, *Constitutional...*, s. 27.

¹⁴⁷ Tamże.

¹⁴⁸ Tamże.

¹⁴⁹ Zob. przykłady: R.J. Tressolini, *American Constitutional Law*, wyd. 2, New York 1965, s. 59.

¹⁵⁰ Dostępne: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/358/29/> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

te miały pilnować porządku, ale też blokowały czarnoskórym uczniom dostęp do szkoły). Należy przy tym podkreślić, że prezydent D. Eisenhower wysłał wojsko, by zaprowadzić porządek i zapewnić wykonanie wyroku. Sąd Najwyższy stwierdził w sprawie *Cooper v. Aaron*, że jego wyroki mają tożsamą moc wiążącą z mocą Konstytucji, a tym samym – zgodnie z zasadą nadrzędności Konstytucji – pozostałe władze, w tym stanowe, są nimi związane¹⁵¹:

„Artykuł VI Konstytucji czyni Konstytucję »najwyższym prawem Stanów Zjednoczonych«. W roku 1803, ówczesny Prezes Sądu Najwyższego, sędzia Marshall, przedstawiając jednomyślne stanowisko Sądu w znaczącej sprawie *Marbury v. Madison* (5 U.S. 137 (1803)), odnosząc się do Konstytucji jako »podstawowego i najwyższego prawa narodu«, podkreślił, że »niewątpliwie kompetencją i obowiązkiem władzy sądowniczej jest stwierdzanie, co jest prawem«. W orzeczeniu tym sformułowano podstawową zasadę, że federalne organy władzy sądowniczej są najwyższym organem dokonującym wykładni prawa wynikającego z Konstytucji. Od tamtej pory zasada ta była uznawana przez Sąd i Państwo za stały i nieodłączny element naszego systemu konstytucyjnego. W związku z tym wykładnia Poprawki XIV, której dokonał Sąd w sprawie *Brown* jest najwyższym prawem, a art. VI Konstytucji nadaje wykładni Sądu charakter wiążący dla wszystkich Stanów »nawet gdyby było [to] sprzeczne ze stanową konstytucją lub ustawą«. Wszyscy przedstawiciele stanowych organów władz ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych są związani złożonym ślubowaniem, zgodnie z art. VI, klauzulą trzecią, »że będą służyć Konstytucji«. W 1859 r. sędzia Taney, który był wówczas Prezesem SN, przedstawiając jednomyślne stanowisko składu orzekającego, stwierdził, że ten obowiązek odzwierciedlał dążenie ustrojodawcy »do zachowania jej [Konstytucji] pełnej mocy obowiązującej, w całym zakresie, oraz do ochrony Konstytucji przed podważaniem jej autorytetu lub uchylaniem się od stosowania jej przepisów przez którykolwiek ze Stanów ...« (sprawa *Ableman v. Booth*, 62 U. S. 524) Żaden przedstawiciel stanowych organów władz ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych nie może prowadzić wojny przeciwko Konstytucji bez naruszenia obowiązku służenia jej. Wspomniany wcześniej sędzia Marshall wygłosił następujące stanowisko jednomyślnego składu orzekającego: »W sytuacji, gdy organy ustawodawcze poszczególnych stanów mogą wedle własnego uznania unieważniać orzeczenia sądów Stanów Zjednoczonych i odbierać prawa nabyte na podstawie tych orzeczeń, konstytucja staje się patetycznym pustosłowiem...« (sprawa *United States v. Peters*, 9 U. S. 136)».

W zdaniu zbieżnym do tego orzeczenia złożonym przez sędziego F. Frankfurtera wprost wskazano, że dopuszczalna jest krytyka orzeczeń Sądu Najwyższego, lecz niedopuszczalne jest ich aktywne blokowanie:

„Obowiązek powstrzymania się od sprzeciwu wobec »najwyższego prawa Stanów Zjednoczonych« (Konstytucji USA, art. VI, klauzula druga) – którego wykładni dokonuje organ władzy do tego powołany – nie wymaga bezkrytycznej akceptacji tej wykładni ani nie odbiera prawa do odmiennego stanowiska. Krytyki nie należy

¹⁵¹ Zob. Szerzej na temat tego wyroku: D.A. Farber, *The Supreme Court and the Rule of Law: Cooper v. Aaron Revisited*, 1982 U. Ill. L. Rev. 387 (1982); dostępne: <http://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/328> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

uciszać. Aktywny opór czy niepodporządkowywanie się jest zabronione. Nasze społeczeństwo nie przetrwałoby, gdyby organem nadzorującym prawo wyinterpretowane z Konstytucji nie byłby specjalnie ustanowiony trybunał, którego obowiązkiem jest ustalanie i ogłaszanie co jest »najwyższym prawem Stanów Zjednoczonych«”.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków konstytucyjnych od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Nie udało się ustalić, czy istnieją przepisy uzależniające skuteczność wyroku Sądu Najwyższego od ogłoszenia go przez inne organy. Zgodnie z § 411 lit. a, dział 28, Kodeksu USA „Orzeczenia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych są drukowane, oprawiane i rozpowszechniane w formie druków wstępnych a następnie oprawionych tomów Zbioru Orzecznictwa SN USA tak szybko jak to możliwe po ich ogłoszeniu, by przekazać je do właściwego zastosowania organom władzy sądowniczej.”¹⁵². Ponadto paragraf 41. Regulaminu Sądu stanowi, że „orzeczenia Sądu udostępnia właściwy urzędnik zaraz po ich ogłoszeniu przez skład orzekający, o ile Sąd nie wyda innych wytycznych. W późniejszym terminie właściwy urzędnik podejmuje stosowne działania, by opublikować zredagowany tekst orzeczenia z omówieniem (ang. *slip opinion*). Natomiast Redaktor Orzeczeń przygotowuje orzeczenia do publikacji w formie druków wstępnych a następnie oprawionych tomów Zbioru Orzeczeń SN USA [przyp. tł.: w przypadku rozbieżności redakcyjnych te ostatnie w wersji papierowej są ostatecznymi oficjalnymi wersjami orzeczeń].”.

8. Kanada

1. Charakter wyroków Sądu Najwyższego z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

Sąd Najwyższy Kanady pełni szereg funkcji. Do podstawowych należy rozpatrywanie apelacji od wyroków sądów prowincjonalnych i terytorialnych oraz sądu federalnego. Sąd Najwyższy rozpatruje sprawy, od których składano apelacje co najmniej raz w sądzie niższego szczebla¹⁵³.

Dodatkową funkcją Sądu Najwyższego Kanady jest orzekanie w ramach tzw. *the reference procedure*, która zawiera elementy charakterystyczne dla abstrakcyjnej i konkretnej kontroli konstytucyjności prawa.

¹⁵² Dostępne: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/411> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁵³ Zob. <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/ccs-ajc/03.html#sec41> (dostęp: 17 maja 2016 r.).

Zgodnie z art. 53 ust. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym¹⁵⁴ prawo do inicjowania powyższej procedury przysługuje Gubernatorowi Generalnemu, który może zadać ważne pytanie w kwestii prawa lub okoliczności faktycznych dotyczących:

- a) interpretacji aktów konstytucyjnych Kanady;
- b) konstytucyjności ustaw uchwalanych przez parlamenty prowincjonalne lub federalny;
- c) postępowania apelacyjnego w sprawach systemu edukacji;
- d) wykonywania kompetencji parlamentu Kanady, organów ustawodawczych prowincji lub odpowiednich ich rządów.

Z art. 53 ust. 4 ustawy o Sądzie Najwyższym wynika, że opinia Sądu Najwyższego w przedmiotowej procedurze ma wiążący i ostateczny charakter¹⁵⁵.

Procedura *the reference procedure* nie jest dostępna dla osób fizycznych, dla których została przewidziana możliwość skorzystania z przepisów tzw. *standing rules*¹⁵⁶.

Zgodnie z art. 52 ustawy o Sądzie Najwyższym¹⁵⁷ wyroki są ostateczne i wiążące dla wszystkich sądów w kraju¹⁵⁸.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy

Postanowienia ustawy o Sądzie Najwyższym oraz regulaminu¹⁵⁹ nie przewidują procedury weryfikacji lub kontroli wyroków Sądu Najwyższego Kanady zapadłych w sprawach konstytucyjnych. Do 1982 r.¹⁶⁰, czyli do momentu uzyskania pełnej suwerenności przez Kanadę, wyroki Sądu Najwyższego mogły być zaskarżane do sądów brytyjskich¹⁶¹.

3. Okoliczności, które powodują brak uznania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków Sądu Najwyższego przez inne organy państwowe

Wyroki Sądu Najwyższego są ostateczne i wiążące.

¹⁵⁴ Supreme Court Act R.S.C., 1985. Tekst ustawy dostępny na stronie: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/S-26/index.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁵⁵ L. McDaniel, *The Reference Procedure: The Government's Ability to Ask the Court's Opinion*, 08 August 2012; http://ualawccsprod.srv.ualberta.ca/ccs/index.php/constitutional-issues/25-other/2-the-reference-procedure-the-government-s-ability-to-ask-the-court-s-opinion%20-%20_edn1 (dostęp: 18.05.2016 r.).

¹⁵⁶ P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada*, Toronto: Thomson Reuters Canada, 2009, p. 8.6(a)).

¹⁵⁷ Supreme Court Act R.S.C., 1985, c. S-26 (Current to March 28, 2016, Last amended on December 12, 2013), R.S., c. S-19, s. 54; The Court shall have and exercise exclusive ultimate appellate civil and criminal jurisdiction within and for Canada, and the judgment of the Court is, in all cases, final and conclusive. (R.S., c. S-19, s. 54).

¹⁵⁸ R. Radek, *System konstytucyjny Kanady*, Warszawa 2011, s. 86; E. Mak, *Judicial Decision-Making in a Globalised World. A Comparative Analysis of the Changing Practices of Western Highest Court*, Hart Publishing, 2016.

¹⁵⁹ Rules of the Supreme Court of Canada (SOR/2002-156). Tekst Regulaminu dostępny na stronie: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2002-156/index.html> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁶⁰ Canada Act of 1982. Tekst ustawy dostępny na stronie: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/11/schedule/B> (dostęp: 18 maja 2016 r.).

¹⁶¹ F. Iacobucci, *The Supreme Court of Canada: Its History, Powers and Responsibilities*, J. App. Prac. & Process 2002, s. 31.

4. Uzależnienie skuteczności wyroków Sądu Najwyższego od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

Zarówno postanowienia ustawy o Sądzie Najwyższym, jak i regulaminu nie uzależniają skuteczności jego wyroków od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy państwowe.

Wnioski

1. Charakter wyroków sądów konstytucyjnych (lub w razie braku – sądów najwyższych) z punktu widzenia ich ostatecznego charakteru

We wszystkich przeanalizowanych systemach prawnych wyroki sądów konstytucyjnych (najwyższych) są ostateczne i nie przysługują od nich żadne środki odwoławcze do innych organów.

Niemiecki Federalny Sąd Konstytucyjny ma wyraźną ustawową kompetencję do ponownego podjęcia postępowania wyłącznie przy rozstrzygnięciu spraw dyscyplinarnych przeciwko sędziom federalnym i krajowym oraz jedynie pod warunkiem, że odbywa się to na korzyść skazanego sędziego oraz na jego wniosek.

W wypadku Sądu Najwyższego USA istnieje możliwość zmiany wcześniejszego stanowiska w nowym orzeczeniu (Sąd Najwyższy wskazuje wówczas wyroki, które uchyla). Ponadto istnieje możliwość ponownego rozpatrzenia sprawy na wniosek zainteresowanego.

2. Procedury weryfikacji lub kontroli wyroków sądów konstytucyjnych (lub w razie braku – sądów najwyższych) przez inne organy państwowe

We wszystkich przeanalizowanych systemach prawnych wyroki sądów konstytucyjnych (najwyższych) nie mogą być poddane weryfikacji ani kontroli przez inne organy krajowe.

Orzeczenie sądu konstytucyjnego (lub sądu najwyższego) może ulec dezaktualizacji na skutek zmiany konstytucji (np. Francja) lub wprowadzenia poprawki do konstytucji (USA).

3. Okoliczności, które powodują brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej ostatecznych wyroków sądów konstytucyjnych (lub w razie braku – sądów najwyższych) przez inne organy państwowe

W żadnym z przeanalizowanych systemów prawnych nie odnaleziono informacji o okolicznościach prawnych, które powodowałyby brak uznawania skuteczności i mocy wiążącej orzeczeń sądów konstytucyjnych (najwyższych).

W Stanach Zjednoczonych podejmowano próby odmowy wykonania przez władze stanowe wyroków federalnego Sądu Najwyższego, lecz spotkało się to ze stanowczym sprzeciwem tego Sądu i władz federalnych, a efekcie nie odniosły one

skutku (sprawa *Cooper v. Aaron*). Podobne incydenty miały także miejsce w życiu publicznym Niemiec i Austrii. Również w wypadku tych krajów władze kwestionujące wyroki sądów konstytucyjnych ostatecznie się im podporządkowały.

W Hiszpanii sąd konstytucyjny został wyposażony w instrumenty mające na celu zapewnienie wykonania swoich orzeczeń (np. grzywna, zawieszenie w obowiązkach organów lub urzędników publicznych odpowiedzialnych za brak wykonania orzeczenia).

4. Uzależnienie skuteczności wyroków sądów konstytucyjnych (lub w razie braku – sądów najwyższych) od ich oficjalnego ogłoszenia przez inne organy

We Włoszech, w Hiszpanii oraz w Czechach – w odniesieniu do abstrakcyjnej kontroli konstytucyjności prawa – skuteczność wyroków sądów konstytucyjnych jest uzależniona od ich publikacji w dzienniku urzędowym. Podobnie jest we Francji zarówno w wypadku wyroków wydanych w trybie kontroli następczej, jak i prewencyjnej.

W Austrii i Niemczech obowiązek publikacji wyroków dotyczy tylko niektórych orzeczeń, przy czym w Niemczech fakt publikacji ma znaczenie wyłącznie informacyjne i systematyzujące – pozostaje bez wpływu na ważność samego orzeczenia i wywierane przez nie skutki.